

BETHLEN GÁBOR

ÉS

A SVÉD DIPLOMÁCZIA.

A STOCKHOLMI KIR. SVÉD ÁLLAMLEVÉLTÁRBAN S AZ UPSALAI
EGYETEMI KÖNYVTÁRBAN ÖRZÖTT ADATOK ALAPJÁN

IRTA

SZILÁGYI SÁNDOR

A M. TUD. AKAD. R. T.

HL V. 11
AR 35

BUDAPEST, 1882.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

Az Akadémia épületében.

BETHLEN GÁBOR

ÉS

A SVÉD DIPLOMÁCZIA.

A STOCKHOLMI KIR. SVÉD ÁLLAMLEVÉLTÁRBAN S AZ UPSALAI
EGYETEMI KÖNYVTÁRBAN ÖRZÖTT ADATOK ALAPJÁN

IRTA

SZILÁGYI SÁNDOR

A M. TUD. AKAD. R. T. *

(Felolvasatott a II. osztály 1881. oct. 10-én tartott ülésében.)

BUDAPEST, 1882.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

Az Akadémia épületében.

BEVEZETÉS.

Bethlen Gábor diplomáciai tevékenységének felderítésére történeti irodalmukban már eddigelé is sok történt ugyan, de mégis távol állunk attól, hogy annak teljes, hű képét vázolhassuk. Csak részleteiben, mondhatni csak töredékeit ismerjük. S ha tudunk is annyit, hogy róla, mint államférfiről alkothatunk képet, de működésének összefüggő láncolatát minden részleteiben nem tudnók előadni.

S ennek igen természetes oka van. Az erdélyi államlevéltár elpusztult, leveles könyvek csak uralkodása első éveiből maradtak fenn, diplomáciai iratainak, útasításainak, levelezéseinek igen csekély töredékei jutottak ránk, s a mi fennmaradt, azt is össze nem függő töredékekben bírjuk. Itt hát a külföldi levéltárakhoz kell fordulnunk, ha ezeket a tárgyakat pótolni akarjuk.

Főként életének utolsó évei azok, melyekről legkevesebbet tudunk: azok az évek, melyek második házassága s a szőnyi béke megkötése után folytak le. Ha roppant tevékenységének fennmaradt emlékeit a megelőző évekből összehasonlítjuk ezzel: azt hinné az ember, hogy fiatal nejeének mulattatására rendezett udvari ünnepélyek absorbeálták idejének nagy részét. Pedig nem. Éppen ebben az időben ismét, most már negyedszer fogott hozzá ahhoz a sisyphusi munkához, melyet eddigelé mindig, a viszonyok hatalma vagy mások hibája miatt, félbe kellett hagynia, mely mint megvalósítandó terv, mint egy álomkép lebegett előtte — hozzá fogott több kilátással a sikerre, s abban a hitben, hogy végre megtalálta a szövetségest, kiben nem fog csalatkozni.

Ez a szövetséges pedig nem más leendett, mint sógora Gusztáv Adolf, a svéd király.

A legtermészetesebb, mondhatni önkényt érthető dolog az, hogyha két oly kiváló szellem, mint Gusztáv Adolf és Bethlen Gábor sógorsági kötelékbe jön egymással, még ha két ország és egy tenger választja is el őket, érintkezzenek egymással. S valóban érintkeztek is. Némi nyoma maradt ugyan fenn ennek történetírásunkban, de alig több egy pár indiciumnál. Most Károlyi Árpád úr közvetítése folytán sikerült svédországi levéltárakból igen becses okiratokhoz jutni, melyeket dr. Taube kitűnő svéd történettudós másoltatott le, s melyek Bethlen Gábor összeköttetését Gusztáv Adolffal meglehetősen tiszta világításba helyezik.

Szó sem lehet róla, hogy még így is teljes volna a kép; mert még ezek az okmányok is csak részei, töredékei nagyobb és hosszabb tárgyalásoknak. Mindjárt az első, a dirschau-i resolutio nem egyéb egyszerű válasznál, melyben szerencsére bennfoglaltatnak ugyan Bethlen Gábor követelései is — de igen érdekes volna tudni, hogyan és mikor tétettek az első lépések, ki volt Gusztáv Adolf, ki a Bethlen Gábor követe? Még sajnosabban nélkülözzük Strassburgnak adott útasításait, ennek első jelentését, mely a Rousselle-féle tárgyalásokat írta le, s főként Bethlen Gábornak általa készített életjázát. De ha a kétségtelenül nagy horderejű részleteket sajnosan nélkülözzük is, még is kaptunk annyit, mennyi bővíti, módosítja, tisztázza eddigi tudásunkat, s melyek megérdemlik, hogy egy képbe foglalassanak.

Kísértsük meg, felhasználván e célra azon adatokat is, melyeket *Fraknoi* Vilmos a koppenhágai kir. levéltárból a Történelmi Tár 1881. évi folyamában, továbbá Marczali Henrik »Regesták a külföldi levéltárakban« című közleményében közzétettek, Kuefstein kiadatlan jelentéseit (Egyetemi könyvtár) s végre azokat is, melyek a bécsi titkos levéltár »Polonica« című osztályában őriztetnek.

I.

Gusztáv Adolf, Sigmond brandenburgi választó egyik leányát Mária Eleonorát 1619. nov. 25-én vette nőül. Bethlen Gábor ennek nővérét Katalint, angol közvetítés folytán, 1626. márcz. 2-án vette el. Midőn Gusztáv Adolf megesküdött, Lengyelországgal volt háborúba bonyolódva, s midőn Bethlen Gábor menyegzőjét tartá, már egy új háborúra tett készülleteket. A svéd király háborúja még ez időben is tartott, s annak gyors bevégzésére — szemben a leghatalmasabb északi állammal — épen semmi kilátás sem volt, annyival kevésbbé, mert a lengyel király követeléseiből semmit sem volt hajlandó engedni. De a háború hosszúra nyúlása csak a svéd királynak vált előnyére s természetes volt, hogy e számító hadvezér, ki az első éveket hadserge begyakorlására, új taktika megállapítására használta fel, most kettőzött erélylyel igyekezett elméletének életrevalóságát gyakorlatilag is kitűntetni. S most midőn Bethlen Gáborral sógorsági összeköttetésbe lépett, e viszony által oda volt útálva, hogy sógorának kisebb-nagyobb szolgálatait igénybe vegye. De a dolognak természete azt is magával hozta, hogy a lengyel király is sógorának a császárnak segítségét kérje ki. Ettől aztán már csak egy lépés volt hátra hogy az eddig elkülönítve folytatott két nagy háború egy lángban csapjon össze.

Ez azonban, leginkább a diplomácia működése következtében, nem következett be az évek hosszú során át, nem még akkor sem, midőn a Csehországban kiütött háború elvesztette localis, el vallásos, sőt még németországi jellegét is s

európai küzdelemmé vált. A dolog Franciaországon fordult meg, hol XIII. Lajos kiskorusága alatt a gyenge regenség szakítva I. Ferencz és IV. Henrik politikájával, eleinte ellenséges állást foglalt el a küzdő protestansokkal szemben. De a mint Richelieu kezébe ragadta a kormány gyeplőjét, visszatért a hagyományos politika útjára, s Ausztriával szemben állást foglalt el a háború kérdésében: természetesen azon határok közt, melyeket egy bibornoknak s kath. embernek állása és vallása megengedett.

Arról pedig, hogy ő ezt ezen határok közt is megtehesse, gondoskodott az osztrák kormány, mely a protestánsok teljes leveretése után is fenntartá seregét s oly intézkedéseket tett, melyek a protestantismus leigázásán kívül az abszolút hatalom feállítására voltak irányozva. A Habsburgház egymással solidaritásban álló spanyol és német ágának erre célzó törekvését az egykorúak »spanyol systemá«-nak nevezték, s ha Richelieu azt mondotta: Franciaországnak önfentartási kötelessége ez ellen küzdeni, mert a Habsburgok csak ürügyül használják a catholicismust nagyraavagyó céljaik kivitelére, azzal bizony olyan dolgot mondott, melyet akkor Németország nagy része érzett, hitt és értett, s mely Németországon kívül is viszhangra talált — mert habár az európai egyensúly tana nem is volt még kimondva, minden állam érezte azt, hogy ha a Habsburg háznak sikerül Németországot leigázni, német és spanyol ágának egyesülése minden nyugoti állam függetlenségére nézve fenyegetővé lehet.

De bár többé kevesbbé érezték azt a protestáns államok, bár interventiot is próbáltak a fehérhegyi csata után, voltakép komolyabb lépéseket nem tettek; mert sem portai alkudozásik, sem egyezkedésük Bethlen Gáborral nem volt alkalmas fordulatot adni a dolgok folyamának. Az angol követ Roe Tamás sok bölcs tanácsot írt urának, melyeket ha ez megfogad, kezébe veheti az európai coalitio ügyét — de ez az ember merészebb elhatározásra képtelen volt. Jelentékeny fordulat állott be a dolgokban, midőn Richelieu vette kezébe azt, a mit Jakabnak kellett volna tennie — a coalitio Ausztria ellen azonnal szervezkedni kezdett. Eleinte úgy állottak a dolgok, hogy Svéd- és Dánország közösen lépjenek fel, a protestáns

német fejedelmek csatlakozzanak, s Franciaország és Anglia támogassák a háborút; az alkudozásokat ez irányban a két északi királylyal a szász választó vezette.

De hát ki vezesse a támadást, ki legyen a szövetséges hadak vezére? A választás két északi király közt lehetett: IV. Krisztián dán s Gusztáv Adolf svéd király közt. Az utóbbi tényleg háborúba bonyolódva a lengyelekkel, csak tetemes áldozatok árán tehette volna, az első különben is tevékeny és dícsvágyó ember, tizenkét év óta élvezvén a béke áldását, erőt és vagyont gyűjtött, s késznek mutatta magát megragadni az alkalmat, hogy hírt és babért szerezzen magának. A mit a szász választó tervezett, hogy egyik a másiknak alárendelje magát, arról önként érhetőleg egyik sem akart hallani. Ily módon a terv, hogy a két északi hatalom közösen lépjen fel, épen a vezérségi kérdésen bukott meg, s midőn a választás Anglia befolyása által a dán királyra esett — a svéd király melegen üdvözölte ezt; de maga visszavonult.

Bethlenre eleinte keveset gondoltak. Csak másodrangú szerepet szántak neki, németországi szövetségeinek tett szolgálatuk daczára, vagy mert nem bíztak benne, vagy mert a háború végcéljára nézve nem értettek egyet vele, ki erre vonatkozólag a Habsburgház megsemmisítését vagy teljes megalázását akarta kitűzetni, míg a fejedelmek ennyire nem akartak menni.¹⁾ De a mint a coalitio eszméje érni kezdett, belátták, hogy még sem fogják nélkülözni s Jakab útasítá portai követét Roet 1624. máj. 28-ról, hogy mindenben pártolja, dolgozzék kezére. De azt a súlyt, melyet erélyes támogatás mellett ő a latba vethet, nem méltányolták, s midőn második házassága érdekében követeit a külföldön járatta, ebbeli terveit előmozdították ugyan, azonban a szövetkezési alkudozásokban megbízottainak nem adtak részt.

Midőn a házassági ügyben követei másod ízben jártak Brandenburgban. a coalitio végleg épen azon napokban alakult meg. Egyik ügynöke Quaad október derekán fordult meg a dán király udvarában ajánlva ura jó szolgálatait, s egy

¹⁾ Sculteti, midőn leánynezőben volt a brandenburgi választónál, az első kihallgatáson ki is mondta. L. Marczali Regesták 154. l.

másik Zaklika Zsigmond, egy hónappal utóbb volt kihallgatáson. Krisztián meleg üdvözlötet küldött a fejedelmnek leendő sógorának ¹⁾ közelgő násza alkalmából: de a szövetséget mégis nélküle kötötték meg, habár ügynöke: Sculteti résztvett a tárgyalásokon.

A szövetség 1625. decz. 9-én Anglia, Hollandia és Dánia közt kötöttet meg: s a mit a svéd királynak és Bethlennek tettek, annyi volt, hogy az elsőnek (XI. p.) fennhagyták a beléphetést, az utóbbit arra felhívták (XIV. p.). A ratifikációt 1626. márcz. 10-re tűzték ki Hágába, s Krisztián erről azon felszólítással értesíti Bethlent, hogy ekkorra ő is küldje el teljhatalommal ellátott követeit s csatlakozzék a szövetségeseihez. ²⁾

Nem így gondolta Bethlen a dolgot. Ő egyszerre a szövetségeseikkel egész erejét akarta latbavetni, egy haddal a lengyel végek felé biztosítani magát, egy mássikkal Csepel-szigetet megszállni, egy harmadikat Sziléziára vetni, s személyesen Prága ellen menni. ³⁾

A dán királynak novemberben nála megfordult követe által sürgette, hogy a biztosító íratok s a szükséges segélypénzek korán küldessenek meg, a svéd király pedig álljon készen a csatlakozásra. »Habár — írja Berbistorff decz. 29-ről — a császár fiának megkoronázása is adott neki okot a támadásra, addig nem fog felkelni, míg a confoederatio nem nyújt neki biztosítékokat.« ⁴⁾

Bethlen küszöbön levő menyegzője jó alkalom volt az alkudozásakra: egy egész sereg követ jött udvarába. A vigalom zaja, az ünnepélyek sorozata alkalmas volt elvonni a figyelmet a titkos tárgyalásokról. Bethlennek havonként 40,000 birodalmi tallért ígérték s biztosíták, hogy Mansfeld tiz-tizenkét ezer emberrel fogja Sziléziában várni csatlakozását. ⁵⁾ S

¹⁾ A dán király levelei Bethlenhez Tört. Tár. 1881. 98. s. köv. II.

²⁾ A dán király Bethlenhez 1625. decz. 30. U. o.

³⁾ Marczali Regesták 153. l.

⁴⁾ Fraknoi közleménye. Tört. Tár. 1881. 112. l.

⁵⁾ A dán király 1626. jan. 30-iki levele. Tört. Tár. 1881. évf. 101. l.

■ A weimari herceg levele Pfalzi Frigyes cseh királyhoz 1626. jan. 27-ről Marczali Regesták 144. l.

midőn márcz. 2-án a menyegző megünnepeltetett, három nappal rá, márcz. 5-én, megtartatott az értekezlet is a confoederatióban levő hatalmak követivel. Bethlen itt csak annyit ígért, hogy küld követet Hágába, de véglegesen még nem nyilatkozott: természetes volt, hogy midőn az ünnepélyen annyi császár-párti van jelen, ki ne lépjen tartózkodó állásából. Csak miután lezajlottak az ünnepélyek és ő visszatért hazájába, fogott komolyabban az alkudozásokhoz, s miután apr. 2—5-ig követeléseit, aggodalmait, terveit előadta, határozott végleg, hogy Quaad Mátyást követül fogja küldeni Hágába, hogy várja meg a tárgyalások végét — ő addig is megteszi azt, a mi tőle telik.¹⁾

S amint ez értekezleteknek vége volt, gyorsan hozzá fogott Bethlen ígérete beváltásához. Quaadlál egy időben, valószínűleg hogy feltűnést ne keltsen, s terveit leplezze, útnak indítá unokaöccsét, a 17 éves Bethlen Pétert, testvére István fiát, tanítókkal tanulótársakkal s meglehetősen kísérettel a leydai egyetembe. Brassó apr. 15-én készíté el ezek számára az útasításokat s ajánló-leveleket.²⁾ Apr. 18-án Wichrodti Quaad Mátyás német hadai kapitánya számára kiállítá a megbízó levelet; teljhatalmat adva neki, hogy a Hágában összegyűlt követekkel tárgyalhasson és szerződésre léphessen mindarra vonatkozólag, mi az elnyomott Németország ügyeinek jobb karba helyezésére vonatkozik,³⁾ s ugyanakkor a confoederatus fejedelemnek s a németalföldi rendeknek írt.⁴⁾

És ezzel el volt döntve, hogy Bethlen be fog lépni a szövetségbe, s hogy ezt tehesse, arra nézve a portán is megtette a szükséges lépéseket.⁵⁾ Még mindig hitte, hogy Gusztáv Adolf is be fog lépni a confoederatióba, s hogy közösen fognak működni: annyi bizonyos, hogy a tárgyalások ez irányban még

¹⁾ Az igen érdekes értekezletről jelenti, Marczali Regestáiban 158. lap.

²⁾ Marczali Regesták 156. Péter jul. 25-én iratkozott be a leydeni egyetembe: hogy kik voltak vele l. Archiv des Vereines für Sieb. Landeskunde N. J. XVI. 206. l.

³⁾ L. a meghatalmazó iratot. Tört. Tár 1882. évf. III. l.

⁴⁾ Marczali a. h. 144.

⁵⁾ Törökmagyarkori Államokmánytár I. k.

akkor nem voltak befejezve. Azonban nem sokára bekövetkezett az, mit előre lehetett látni: a remények, melyeket Gusztáv Adolfnak a conföderatióba lépéséhez kötöttek, meghiúsultak.

Ez — 1626. — volt az év, s körülbelül épen ez időtájttörtént, hogy Gusztáv Adolf hadműködése terét megváltoztatta: elhagyva a csatatért, melyen hat évnél tovább küzdött, Livlandot és Kurlandot s lengyel Poroszország ellen ment. Ez a brandenburgi választó hűbére volt, ki ígéretet tett sógorának, hogy kikötése elé csak színleges akadályokat fog tenni. Tizennégyezer emberrel indult el a svéd király s hajórajja jun. 14-én Piltau alatt állt. Az erődből kisütötték ugyan az ágyúkat, de azok nem voltak golyóval töltve. A hajóraj Paszerngnél kötött ki s egy hó alatt egy egész csapat város már kezében volt.

Midőn a harcztért megváltoztatta, sógorára Bethlen Gáborra is számított. Poroszországba menve, s a Visztula alsó tája felé igyekezve sergei közelebb jöttek Erdélyhez, oly vidékre, hol Bethlen, ha fellép a lengyel király ellen, hasznos szolgálatot tehetett volna neki. S csakugyan Gusztáv Adolf tett is ajánlatot, hogy Lengyelország megtámadásában nyújtson segédkezet, s e czélból követet küldött hozzá, ki május derekán érkezett Fejérvárra. Most hát választása volt Bethlennek, hogy a két nagy háború közül akármelyikben résztvehet: ha a conföderatusokhoz csatlakozik, befolyását nyugaton növelheti meg, ha sógora támogatására siet északkeleten kaphat kárpótlást.

De bármily előnyei voltak is külön-külön mindenik ajánlatnak, Bethlennek épen ez a választás nem volt inyére. Ő szerette volna a lengyel háborút bevégezve látni, s az összes protestans hatalmak coalitioját vezetni a Habsburgok ellen. Nem kötötte ugyan még sem szerződés, sem adott szó a nyugoti hatalmakhoz s Quaad elindulása daczára is volt még lehetőség a lengyel háborúban való részvételre; de ő hazája függetlenségére s a protestantismus érdekeire nézve előnyösebbnek látta, ha a conföderatióba áll. E részben hát nem habozott — hanem tett még egy kísérletet összeegyeztetni az elágazó érdekeket s egyengetni az utat, hogy e kiegyezés legalább jövőre létrejöhessen.

Bethlen nem helyeselte, hogy a svéd király lengyel Poroszországba tört, mert ez által a lengyel köztársaságot támadta meg, holott eddig csak a királylyal volt ügye, mert ő a Magyar s Lengyelországok közt fennálló szerződések miatt s helyi nehézségekért, nem csatlakozhatik hozzá. Azt ajánlá, hogy az Odera mentén nyomúljon Sléziába: ez esetben ő elfogadja az ajánlott szövetséget.

És jul. 6-áról írt a dán királynak is, hogy mennél előbb üssön Németországra: ő egész erővel fog Sziléziára törni, míg a török különböző pontokon fogja a császárt megtámadni. ¹⁾

Már késő volt. Bethlen megbízottja, ki a svéd követtel együtt vitte ura izenetét, a nyílt tengeren találta a svéd királyt, s ez már sokkal előbb haladt, hogysem hátrálhatott volna, miután Brunsberg, Elbing, Marienburg már el voltak foglalva. Válaszát Dirschauban jul. 29-én adta ki. Sajnálataát fejezte ki, hogy előbb nem volt értesülve, hogy Bethlennek a porosz hadjárat kellemetlen: ha más kikötésre alkalmas helyet kapott volna, szívesen engedett volna. Tüzetesen tárgyalta az okokat, melyek miatt nem változtathat a dolgon; már le van barátainak kötve. Figyelmezteti a lengyelek ravaszságára, kik a királyt a köztársaságtól megkülönböztetik, pedig maga az ország is támogatja a háborút. Elmondja, hogy ha magyar lovasaival a Visztulánál csatlakozik hozzá, ezzel a spanyol-német ligának egy főtagját fogja sújtani — s erre oka is van elég. Így együtt hamar rendbe hozzák a lengyel dolgot, s akkor, együtt annál biztosabban mehetnek a császár sziléziai örökös tartományaira. Kéri is, reméli is, hogy seregével együtt csatlakozni fog hozzá a Visztulánál, de ha ezt nem tehetné, arra kéri, hogy ezer magyar lovast küldjön szolgálatába. ²⁾

De ha a svéd királyra nézve — ki a legfőbb s egyetlen döntő okot, hogy t. i. a dán király, mint a *confoederatio* fővezére alatt alárendelt állást nem fogadhat el, elhallgatta — lehehetetlen volt megváltoztatni hadi tervét, Bethlen sem léphetett vissza a megkezdett útról. De a mire ő kombinálta hadi tervét, mindaz semmivé lett; a svéd király nem mozdult

¹⁾ Bethlen levele a dán királyhoz. Történelmi Tár 1881. évf. 105. l.

²⁾ A svéd király resolutioja Dirschau 1626. jul. 14. (t. i. új szerint 24.) a stockholmi ltárban. V. ö. Törökmagyarkori Államokm. I. 446. l.

ki porosz Lengyelországból, a portán Gurcsi Mehemet, az unio buzgó barátja megbukott s helyét Reczep, az unió ellensége foglalta el, s így a tervezett török támadás elmaradt, még az új angol király Károly a Jakab utódja is tartózkodó állást foglalt el. Aztán a mi legfőbb volt Lutter am Barembergnél Tilly a dán királyt tönkreverte.

S ez épen akkor történt 1626. aug. 20-án, midőn már csak ő folytatta a háborút, s vele együtt az a maroknyi fáradt had, melyet az unio Mansfeld s a weimari herczeg alatt küldtek. De ez épen elég volt arra, hogy a remény a jövő sikerekben fenntartassék. S most siettek is Bethlent bevonni a confoederatioha, mert már, mint Wake, a velencei angol követ írta, »ő az Atlas, kinek vállain nyugodott a szabadság.« Szept. 7-ről Quaad már kapott a dán királytól ajánló levelet az angol királyhoz,¹⁾ s már nov. 30-án megkötötte a szövetséget Károly és Bethlen közt.²⁾ Ezt követte 1627. febr. 9-én a szövetség a belga rendekkel s febr. 28-ról a szövetség a dán királylyal.³⁾

Ez is elkésett dolog volt: ő márcz. 1626. decz. 28-án, Lőcsén megkötötte a békét — kényszerűségből, akarata ellenére, s teljesen azon reményben, hogy találandó módot annak felbontására. De minden másként történt, mint ahogy várta: a szövetségesek, kik, míg csillaguk fennragyogott, csak másodrangú szerepet szántak neki, most nemcsak bevették a szövetségbe, hanem tőle várták az elrontott ügy helyrehozását. Vezért küldtek hozzá katoná nélkül, pénzt pedig épen nem küldtek. Többé az ügyet Bethlen se fordíthatta meg. Az unio nála levő két vezére közül a weimari herczeg az alkudozások folyama alatt halt meg, s a másik Mansfeld is kisietett az országból — meghalni. Aztán következett a szőnyi béke és annak ratificatiója. Nem is késett Bethlen erről értesíteni a svéd királyt: — mert már a császár minden oldalról — írta neki — biztosságban levén, egész erejét a birodalom ügyeinek lecsendesítésére fordítandja.«⁴⁾

¹⁾ Marczali Regesták 146. l.

²⁾ Eredetije a vörösvári ltárban. Kiadtam »Adalékok Bethlen Gábor szövetségzése történetéhez« című értekezésemben.

³⁾ Mindkét szövetség-levél u. o.

⁴⁾ Bethlen Gábor 1627. szept. kelt levele a svéd királyhoz a stockholmi ltárban.

II.

Mindazok a remények, melyeket a protestans világ a dán királyhoz kötött, mint ködfátyolképek széteszlottak — a végveszély szélére jutott ügy megmentését ezen az uton többé senki sem várta. De a mely arányban hanyatlott Krisztián csillaga, azon arányban emelkedett azé, kit az ő kedvéért mellőztek: a Gusztáv Adolfé. Az északkeleti hatalmak közt Lengyelországnak fényes nymbusa volt — az egész világ elsőrangú hatalomnak tartá. Már közel egy tized óta tartott a küzdés Svédországgal s ez alatt az európai közvélemény e részben lassanként kezdett átalakulni. A rigai csata után (1621.) már maguk a lengyelek is észrevették, hogy a svédek a várak ostromában túlszárnyalták őket: de még megvolt a tudatuk, hogy nyílt csatában ők vannak előnyben. Azonban az 1626-iki hadjárat, s főként a mewei csata kitűntette, hogy a svéd gyalogság jobb a lengyelnél. 1627-ben a Dirschau melletti csaták a svéd lovasságnak szereztek babérokat, s most már a lengyelek csak egy dologban tarták meg előnyüket a svédek felett: könnyű lovasságuk igen jól értett az apró csatározásokhoz, a véletlen meglepésekhez, az ellenség-fárasztáshoz, s a sereg élelmezésének megnehezítéséhez. Koniepolsky erre basírozta egész hadi tervét s nagy ügyességgel tudta kerülni a döntő csatákat. A hadfolytatás ezen nemében volt nagy szüksége Bethlen segélyére, s ezért kért tőle már korábban és többször sürgetőleg magyar hadakat, s midőn végre elhatározta magát, hogy lejjebb nyomúl, arra is megtette a lépéseket, hogy Bethlennel és a portával szorosabb összeköttetésbe lépjen.

Ennek eszközlésével egyik legbizalmasabb emberét: Strassburg Pált bízta meg, kit erdélyi állandó követévé nevezett ki, s kire a cancellár is bízott egy fontos nemzetgazdasági feladatot: megtudni Bethlentől, hogy nem volna-e ő hajlandó a rézkivitelt országából eltiltani, s abból Svédországgal egyetértve egyedárút csinálni? Ily módon e két ország szabná meg Európa számára a réz árát.¹⁾ Strassburg utasításait átvéve 1628. júl. 23-án útnak is indúlt Dirschauból.

¹⁾ Oxenstierna 1628. júl. 26-iki levele az upsalai egyetem kézirat-tárában.

Strassburg az ellenséges Lengyelországon át gyorsan sietett rendeltetése helyére s szept. elején már Kassán volt. Itt azon hírrel fogadták, hogy a fejedelem alig 12 mértföldre van Munkács alatt az erdélyi és magyar nemességgel s hajdú-táborral, melyek száma összesen a tízezeret meghaladja.¹⁾ Miért? mi célból? egymással egészen ellenkező híreket hallott. A szultánnak akar kedveskedni s a császárra készül, hogy utolsó csorbáit kiköszörülje és Wallenstein előhaladásának gátot vessen: mondák némelyek. A svéd királylyal akar egyesülni megsegítése végett, s vele közösen támadni a lengyelre: beszélték mások.

Strassburgnak pedig ez a magyarázat tetszett, s Alvinczy Péter kassai lelkészszel és Bornemisza János kassai kapitánynyal tartott értekezlet után, nem késett tudatni Bethlen-nel megérkezését, kérve, hogy fogadja őt kihallgatáson és esedezve, hogy dicséretes szándéka mellett maradjon meg. Talán ez is lehetett volna a dologból, de a miért Bethlen hadak élén ment Munkácsra valódi oka az volt, mert Bernawski moldvai vajda, a kozákok s egy tatárhorda beütésétől tartott. Az ürügy pedig, mely alatt a hadakat összegyűjté, Báthory Gábor temetése volt Báthorban. S amint a temetés megtartatott, választ küldött Strassburgnak, hogy Kolosvárt fogja fogadni s maga nyomon visszaindult.²⁾ Irt neki a fejedelemasszony is — kivel megérkezését hasonlólag tudatta — Szathmárról szept. 16-áról:

¹⁾ Bethlen ezen hadikészületéről említés van téve a lengyel királynak 1628. jún. 11-éről a császárhoz írt levelében: »Ex litteris Mti V. Pragae die XIII. mensis Maii ad nos datis clare perspeximus, res nostras Mti Vrae curae esse, dum nos de hostili Bethlenii machinatione certiores facit.« (Ez a levele a császárnak nincsen meg). Ebből látja a cs. jó atyafiságos indulatát s köszönni azt: »De Bethlenis. quid molitur, nihil exploratum habemus; certum est, bellum ab eo summa cura parari, quo vel Mtem Vram vel nos aggressor. cuius nobis inferendi nullam omnino causam habet, praeter turbatos a nobis repressosque anti conatus ipsius contra Mtem Vram. Quo apparatus hi et consilia eius erumpent. observari diligenter curabimus, daturi deo iuvante operam, ne ditionibus nostris impune noceant.« Egyébként kéri a császárt, hogy ha mit tudhat Bethlen felől, tudassa vele; ő szintén akként fogja tudatni. — Eredeti Bécsben a titkos ltárban: Polonica.

²⁾ Strassburg követjelentése a stockholmi ltárban.

hogy a biztos, ki őt útjában Kolozsvárra vezesse, már ki van rendelve.¹⁾

Oda sietett Strassburg is, hol Mikó Ferencz a főudvarmester barátságosan fogadta, s mindjárt másnap reggel a fejedelem elé vezette. A reggeli kihallgatás kölcsönös üdvözködéssel telt el: csak a fejedelemasszony dolgairól volt szó. Ebéd után volt a titkos kihallgatás. A társalgás a svéd király poroszországi hadjáratáról folyt — melyről Bethlen nagyon bizalmatlanul nyilatkozott, mely aztán alkalmat szolgáltatott Strassburgnak az ügy állását tisztább színben tüntetni fel, eloszlatni Bethlen aggodalmait, melyeket a lengyelek túlsúlya iránt táplált, s Gusztáv Adolf dicsőséges hadjáratát, eddigi diadalait részletesen elbeszélni. Ez alkalmat szolgáltatott Bethlennek tudakozódni a svéd király hadakozási módjáról, hadseregéről, annak zsolddal és élelemmel ellátásáról, tengeri erejéről s gazdasági viszonyairól.

Bethlen a hallottakkal igen meg volt elégedve. Épen Fogarasba volt utazandó s Strassburgot magával vitte. Az útazás alkalmat szolgáltatott a fejedelemnek, hogy nézeteit az európai udvarokról közölje vele, s azzal a nyíltsággal, melyből kilátszott: mekkora súlyt fektet megnyerésére, részletezte terveit. Az általános kép, melyet Európa akkori helyzetéről s a háborúba bonyolódott hatalmak egymáshoz viszonyairól adott, a beható elemezés, melylyel az unio s confoederatio minden eddigi vállatai sikertelenségének okait feltárta, mutatta, hogy a szerzett keserű tapasztalatok árán a helyzetet tisztán fogja fel. Minden túlzás nélkül részletezte, hogy miben és mennyi szolgáltatokat tehetett volna a szövetségeseknek — ha ezzel élni akartak volna, de amit ezek rendszeresen s következetesen visszaútasítottak. Most már egy van hátra, hogy Gusztáv Adolf lépjen fel támadólag, s ő vegye kezébe a bukás szélén álló ügy jókarba helyezését; ő teljes erejével segíteni fogja. Elmondja Fogarasba utazása célját: egyik legbizhatóbb államférfiát: Tholdalagi Mihályt a portára küldi. Ha a porta békéje Ferdinánddal elvégzett dolog, akkor azon kell lenni, hogy a török egész erejét a lengyelre vesse, kikre a kozákok

¹⁾ Eredeti az upsalai könyvtárban.

által a tatárok ellen intézett támadás s Bernawsky moldvai vajda bujtogatása miatt neheztelnek. S ezt annyival könnyebben el lehet érni, mert az orosz czár követei Konstantinápolyban a czár és porta közt kötendő szövetségen fáradoznak.¹⁾

De hármily őszinte volt is Bethlen mindabban, mit a svéd követnek mondott — mindent még sem mondott el. Mert bizonyos, hogy fogarasi útjának nem volt más célja, mint Tholdalagit a portára küldeni. S az is tiszta, hogy ha e tapasztalt államférfi missziójának legnagyobb részét közölte is Strassburggal, de egyet a titkos pontok közül elhallgatott, azt mely oratorának feladatává tette, kikémleni a nagy vezérnél: ha nem fog-e a porta azon esetre, ha a guta-ütött lengyel királynak véletlen halála következne be, s őt hívnák meg a lengyel trónra, választása elé akadályokat gördíteni? ²⁾ S Tholdalagi még azzal is meg volt bizva, hogy az orosz követekkel — Thomással, ³⁾ mint ő nevezé, vagy Odokimosival és Vementeviczével, mint Strassburg írva hagyá — a már megkezdett alkudozást folytassa, ha kilátás lesz a sikerre, ő szívesen fog a czárhoz követet küldeni.

Tholdalagi oct. 21-én kapta meg az útasításokat s nyomban elindult. Betklen is visszafordult Strassburggal Fejérvárra. Jó hír járt rájuk: Stralzund fölmentésének híre. ⁴⁾ Ez volt az utolsó pont, hol még a protestansok tartották magokat — s melyet Wallenstein azon kevély nyilatkozattal fogott ostrom alá, hogy ha lánczokkal volna az éghez kötve, még is bevenné. Nem vette be s ez a Bethlen udvarában levő katholikusoknak annyira valószínűtlennek tetszett, hogy a hír valóságában kételkedtek — mígnem újabb posták megerősíték. S jöttek azután más hírek is Gusztáv Adolf diadalairól porosz Lengyelországban, hol a Strassburg nevű szorongatott erőd a parancsnok Montagne kétségbeesett védelme daczára, septem-

¹⁾ Strassburg Pál jelentése Gusztáv Adolfhoz.

²⁾ Legalább Strassburg erről való jelentésében szót sem tesz: míg az a Bethlen által Tholdalaginak adott instructio egyik pontját tette. L. Törökmagyarkori Államokmánytár. II. 91. s köv. II. Thomas az al-, a másik kettő a főkövet.

³⁾ Thomas Urus, mint Strassb. másutt írja *sub delegatus* volt.

⁴⁾ 1629. aug. 1-én történt tehát több mint tíz hét múlva ért Erdélybe.

ber hóban erős megpróbáltatásokat állott ki, mígnem csakugyan elesett. S épen e napokban tért haza Bethlen Péter is több éves külföldi útjából, megerősítve a kedvező híreket.¹⁾ S a fejedelem is nyomon megírta Tholdalaginak,²⁾ maga alkalmazása végett — de nyomon utána internunciust küldött a brandenburgi választóhoz s az ő útján a svéd királyhoz.

III.

A futár, ki meg volt bízva, hogy Katalin fejedelemaszony udvari személyzetének kiegészítése végett, a brandenburgi választóhoz utazzék, Bonczhidai Márton volt. Varsóban feltartóztatták, mert gyanakodtak rá, hogy a svéd királyhoz is van megbízatása. Mit sem tudván kisütni szabadon eresztették, de kozák-kiséretet adtak mellé, hogy felügyeljen rá. Szerencsésen Königsbergbe ért, s innen 1629. jan. 29-ről értesítette a svéd kancellárt Oxenstierna Axelt, hogy közlendői vannak vele — de fél hozzá utazni, nehogy útközben baja történjék. Kéri tehát, hogy küldjön hozzá teljesen megbízható embert, kivel ura izenetét közölhesse, s minthogy lova az úton kidőlt egy lovat is, melyen hazájába visszatérhessen.³⁾

A kancellár természetesnek látta, hogy Bonczhidai nem akar vele egyenes összeköttetésbe lépni s Nicodemi Jánost, egy előkelő svéd polgárt, kit máskor is használt kényes megbízatásokban⁴⁾, küldte Elbingből Königsbergbe, s ezenkívül a kívánt lovat is. A levél, melyet Bonczhidainak küldött, megbízó levélül is szolgált⁵⁾ — de neki magának utasítást is adott, hogy miknek járjon végére. Különösen meg volt bízva végére járni a török és tatár ügyeknek, a lengyel-török viszonyoknak, annak, hogy mi czélból küldött a császár követet Varsóba,⁶⁾ hogy mit kerestek az orosz követek a portán?

¹⁾ Strassburg utasítása.

²⁾ Decz. 12-iki levele Tör.-Magy. Áll.-okmt. II. 93. l.

³⁾ Bonczhidai 1629. jan. 23-iki levele a stockholmi ltárban.

⁴⁾ Frixen Histoire de Gustav Adolf 102. l.

⁵⁾ Fogalmazvány az upsalai akad. ltárban.

⁶⁾ Erre felvilágosítást ad a császárnak nővéréhez a lengyel királynéhoz 1628. decz. 12. írott levele (fogalm. a titkos ltárban Bécsben), mely a lengyel király s a svédek és brandenburgi ház közt folytatott béke-

Hanem ennek az egész követségnek dolga sajátságos csalatkozás volt. Bonczhidai nem volt követ, csak egyszerű futár, elég kényes megbízatásokkal ugyan, de még sem olyan, mint fellépése után várták volna. Aztán fősvény és ravasz ember volt, ki értett ahoz, hogy helyzetének előnyeit kizsákmányolja, daczára, hogy csak középszerű műveltséggel birt s latinul sem írni, sem beszélni nem tudott folyékonyan, úgy, hogy Nicodeminak tolmácsot kellett alkalmaznia, ki aztán csakhamar észre is vette, hogy kivel van dolga: »nem olyan ember, kire a különben is igen óvatos Bethlen valami nagy dolgot bízott volna.« A mint febr. 7-én Königsbergbe érkezett, azonnal találkozott vele, s megkezdve és három napon át folytatta a fárasztó és kellemetlen tárgyalásokat.

Nicodemi ura nevében szívélyesen üdvözölte őt, örült megérkezésének, elmondta, hogy a cancellár, méltányolván az okokat, melyekért ő nem jöhet Elbingbe, őt hatalmazta fel megtudni bizalmas küldetésének részleteit.

Bonczhidai hosszas áradozásokban tört ki, hogy Nicodemi hozzá küldetett, megtudni mi hozta őt ide; de ő egy szóval elmondhatja megbízatását: fejezze ki Bethlen vonzalmát a svéd királyhoz — ő ura szívét hozta el.

Nicodemi még ezt is udvariassági nyilatkozatnak vette. Bethlen vonzalma, feleli, mély gyökeret vert ura szívében — de ez már annyira köztudomású dolog, hogy azt emlegetni sem kell. Ha ezenkívül volnának bizalmas közlései, szívesen megfogja hallgatni.

alkudozásokra vonatkozik. Mint bölcs fejedelemné, a királyné megítélheti: »Wann mit ersternauntem Gustavo allein wo nicht gar ein Frieden, doch wenigst auf eine Anzahl Jahr nur Anstand, mit Ausschliessung des Reichs, gesucht und getroffen werden wollte, dass meine Widerwärtige hiebei ihr Absehen ohne allen Zweifel dahin gerichtet haben werden: wie sie sich alsdann mit ihm Gustavo öffentlich coniungiren und den ganzen Krieg wider mich, das römische Reich und unser Erzhaus — massen ich dann gewisse Nachrichtung erlangt, dass sie zu dem End bereits ein starke Confoederation und Verbündtniss mit einander aufgerichtet haben — wieder einführen mögen.« Ezért a brandenburgi fejedelmet is meginté s most a királynét mint testvérét kéri: műlködjék oda, hogy ha csakugyan elkezdődtek a tárgyalások, azokból a birodalom ki ne hagyassék. Egyéb-ként pedig futár által tudósítást kér. (Impurum.)

Bonczhidai egészen sértett arczot vágott. Hát ez nem elég, ha uram szívét ajánlom?

Én — mondá Nicodemi — ide vagyok híva, be kell várnom, nem akar-e egyebet?

Végre kiszült, hogy mi bántotta Bonczhidait — ő legalább is arany lánczot várt ajándékul, s a lóval nem volt megelégedve. A ló pedig nemes fajta, értékes volt s végre mégis rendbe jöttek, s Bonczhidai közlékenyebb lett. Hanem még ekkor is nehezen ment. Nicodemi a török, tatár, orosz viszonyokról akart valamit megtudni, s Bonczhidai Bethlen hatalmát dicsérte, festette viszonyát a szultánhoz, kinek barátja, fia.

Igaz, viszonzá Nicodemi, s én is ismerem urad hatalmát, de azt is tudom s épen Straszburg leveléből, hogy ő fenségre nehezen tűri, hogy a Habsburgház a többi uralkodókat el akarja nyomni. S nem is kétkedem s minden arra mutat, hogy van neki e tárgyra vonatkozó megbízása, — miért akarja hát ezeket magának tartani?

Bonczhidai felemelte fejét. Igaz, uram készít valamit az osztrák s a lengyel ellen: de előre biztosítani akarja a sikert.

Ennél többet ezúttal nem vehetett ki belőle Nicodemi. Bonczhidai karonfogta őt s ebédre vezette. Ebéd után, amint a többi vendégek eloszlottak s csak ketten maradtak, Nicodemi elől kezdte a faggatást s Bonczhidai ismét a szívvel felelt. Ha uram — mondá kirántva karját — szabályját küldte volna, azt hoztam volna el. Szívét küldte, éréjétek meg vele. Ezzel eltelt a nap.

A két következő napon csakugyan kivette belőle Nicodemi küldetése ezélját. Ő tulajdonképen csak híreket hozott, de a miket hozott, megerősítette azt, mit Straszburg irt: Bethlen törekvéseit siker kezdi koronázni — erős kilátás van rá, hogy a törökök, oroszok, tatárok a lengyelre fognak támadni. Bethlen portai követe, Mikó, kieszközölte, hogy 12000 jancsár, százezer tatár rendeletet kaptak, hogy Bethlen felhívására készen álljanak. A kozákok is meg vannak nyerve, hogy részökre álljanak, vagy legalább semlegesek maradjanak. Bethlennek Lengyelországban is sok barátja van: a sandomiri starosta, ki Magyarország szélén lakik, Lecznoszky palatinus, Sbarasky krakói várnagy, az ország marsalja, Radzivil, Sapielha

és sok más. Egy némelyiktől levelet is hozott, de többekét Varsóban elásta, melyeket csak ha biztonságban lesz, fog előadni. Ezután gyakrabban fognak követek járni — egy közülök Bálintfi, Wratislawiában le van tartóztatva. ¹⁾ Maga Bethlen is különböző ürügyek alatt járkal a határszéleken.

Nicodemi még egyről akart meggyőződést szerezni: nem akar-e Bethlen lengyel királylyá választatni? De Bonczhidai megfordította a dolgot s hasonlót kérdett a svéd királyról. Most hát mindketten elkezdtek a másik uralkodóját dicsérekkel halmozni — de Bonczhidai mégis elárult annyit, hogy ura nem volna idegen attól. Végül még azt is oda vetette az erdélyi, hogy Bethlen örömet menne a svédek segélyére, s óhajta volna a császár és a spanyolok növekedő hatalmát megtörni.

Azzal, a tárgyalás harmadik napján, végkép elváltak egymástól. ²⁾

A levélre, melyet Bonczhidai hozott magával Straszburtól, Oxenstierna azonnal válaszolt. Sajnálta, hogy nem beszélhet az erdélyi követtel. A miket a török, tatár, orosz dolgokról írt, örömmel érti — de a lengyel királyság kérdésében óvatosan járjon el. Irja meg, ha észreveszi, hogy mit akar a fejedelem: saját, vagy a svéd király trónrajutását kívánja-e? Addig is sarkalja a fejedelmet, hogy támadja meg Lengyelországot, s hogy az oroszokat, tatárokat hasonlóra ösztönözze. Tudatta vele, hogy Fahrensbach svéd szolgálatba lépett s hogy küldetéssel megy Erdélybe. ³⁾

E levelet jóval előbb írta, hogysem Nicodemi jelentését olvasta volna: akkor már tisztában lehetett vele, hogy a lengyel királyság elfogadásától Bethlen sem idegen. Azonban még jóval az előtt, hogy Fahrensbach megérkezett volna, más vándor diplomataék jöttek Erdélybe.

¹⁾ V. ö. Magyar történelmi tár. X.

²⁾ Nicodemi jelentése Oxenstiernához Elbing 1628. febr. 14. Ered. a svéd áll. ltban.

³⁾ Oxenstierna titkos jegyekkel írott levele Straszburghoz.

IV.

Mióta Straszburg Bethlennel közelebből megismerkedett, mióta alkalma nyílt vele gyakrabban érintkezni, tanúja volt tevékenységének, megismerte éles eszét, szilárd jellemét, látta, hogy a diplomáciai tevékenység szálait mily biztosan tartja kezei közt és igazgatja, s főként látta, hogy mily nehéz feladata van a két hatalmasság közt s mennyi biztossággal oldja meg e nehézségeket: őszinte bámúlattal tölt el irányában. Egyik emlékiratában hosszan részletezi, hogy mik történetek akkor az erdélyi udvarban minő terveket szőttek ott, s mily közel van a beavatkozás Lengyelország ügyeibe, még pedig a szomszéd államok oly erős támogatásával, mely mondhatni, magában foglalja a siker biztosítékát, s melynek következtében — mint egy emlékiróból tudjuk ¹⁾ — Bethlen a támadásra szükséges intézkedéseket már meg is tette s hadsergét is szervezte.

Tholdalagi 1629. januárban érkezett vissza. Ő nem hozott magával engedélyt a támadásra, ezt nem is kérte Bethlen de a hangulatot ottan egészen kedvezőnek találta. A mit ő megkezdett, annak folytatásával Donáth, az állandó követ volt megbízva hogy a divánulő vezérekkel, Cyrill patriarchával s Hagai Kornállal, a belga szövetséges rendek követével folytassa a tárgyalásokat. Ugy kell intézni a dolgot, hogy a támadás minden oldalról egyszerre történjék, a Lengyelországgal határos államok részéről s hogy a kozákok azonnal csatlakozzanak. Ez utóbbiak megnyerése a Cyrill dolga volt, ki épen nem volt idegen a protestansok ügyeitől s kinél Bethlen az oláhok megtérítése ügyében is tett lépéseket. Ez a Cyrill már meg is ígérte a szövetséges hatalmak portai követeinek, hogy ez ügyben tehetsége szerint el fog járni. Másfelől Oroszországgal is meg volt az összeköttetés s az ezen oldalról jövő támadás is számításba volt véve. Magában Lengyelországban is számbavehető párt várta a felszabadítás óráját, de a legnagyobb súly Radzivil herczeg megnyerésére volt fektetve, ki

¹⁾ Kemény János Önéletírása 137. l.

Lithvániát fogta volna átállásra bírni. Ez ugyan természeténél fogva félénk ember volt — de átpártolását még sem tartották valószínűtlennek, akkor, midőn már ott sok ember meg volt nyerve. »Semmi sem volna — írta Straszburg — az ellenségre nézve rettenetesebb, mintha kelet és észak hatalma egész súlyát egyszerre vetné rá.«¹⁾ S kelet és észak e coalitiójának és támadásának végkövetkezménye leendett volna, hogy a lengyel király nem adhat több segílyt sógorának, a császárnak. — Sőt, ha a dolgok folyamában, vagy betegsége miatt, koronáját elvesztené, épen Lengyelország válnék a liga leghatalmasabb ellenségévé. Már Stralsundnál szemben álltak a császár és a hókirály (így nevezte Ferdinánd Gusztáv Adolfot), még nem voltak ugyan declarált ellenségek, de a mérkőzés már megkezdődött s ez utóbbi intervenciója csak idő kérdése volt. Ezt várta Bethlen Gábor, erre vágyott és ezt készítette elő!

De mindaz, mi e célra történt, oly merész, oly vakmerő volt, hogy valóban agyrémnek, kivihetetlennek tetszhetett. Hisz itt nem kevesebbről volt szó, mint a legellenségesebb elemek egyesítéséről. Igaz, hogy a legfőbb dolog megtörtént: a porta és a persa közt a háború véget ért s ezzel remélni lehetett, hogy a lengyel háborútól nem lesz idegen s Bethlen beavatkozását is segítni fogja. Ezzel azonban még nem volt minden nehézség elhárítva. A tatárok és kozákok évek óta küzdenek egymással s a beütések egymás földjére gyakoriak. Hisz a pár év előtt elűzött tatár khán Ukrajnában talált menedéket s támaszt. Aztán a kozákok a lengyelek alattvalói s ezek Bernawskit, a moldvai vajdát, megnyerték, indigenává tették. A mi az oroszokat illeti, ezek békéje lejárófélben volt, de megnyerésök még sem fogott volna nehézségek nélkül járni.

Bizony Bethlennél jobban senki sem számolt e nehézségekkel, s azok elhárításán nem most kezdett munkálni. Cyrill patriarchával már évek óta összeköttetésben állt, s követet Oroszországba az ő közvetítésével küldött. A kozákoknál annak feltétlen tekintélye volt, megnyerésükön általa munkált. Az angol, francia, hollandi portai residensekkel folytonosan tár-

¹⁾ Straszburg Pál emlékirata a stockholmi államlevéltárban. Eredeti.

gyalt, s ezek az ő ügyeit és ő ezeket folytonosan támogatták — s most is hasonlóra voltak útasítva Tholdalagi, Donáth.

A biztatások, melyeket Tholdalagi hozott magával, óhaj-tandóvá tették, hogy a diplomáciai tevékenység még nagyobb mértékben kifejtessék. A tanácskozások épen a felett folytak, hogy kit küldjön Bethlen Radzivilhez, kit a portára — midőn két vándor diplomatának udvarába érkezése megoldá a kérdést.

Két francia volt ez : Talerand Károly Ysideus ögróf és Rouselle Jakab — kik febr. végén érkeztek Fogarasha, ¹⁾ ajánlólevelekkel ellátva a mantuai hercegtől, Rohan hercegtől s a Velenczében székelő követektől. Akkor, midőn ők megérkeztek, már Bethlen beteges volt. Már régóta gyengélkedett, de febr. 16-án oly terhes roham fogta el, hogy egészsége iránt komolyan kezdtek aggódni. Lassankint, legalább egy időre a roham engedett, úgy, hogy képesnek érezte magát elfogadni őket. Az első kihallgatás igen jó benyomást tett rá — egészen felvillanyozódott : úgy látszott, hogy régi ereje még egyszer visszatér.

S valóban, a két francia sok élvezetes órát szerzett neki. Ysideus előkelő francia családból származott, szép férfiú, kiváló magatartással, ügyes társalgó s a hazain kívül az olasz és latin nyelvekben jártas. Rouselle sokat utazott férfi volt, bejárta Európa nagy részét, kitűnő emlékező tehetséggel megáldva, ékesszóló és éles ítéletű, főként a lengyel viszonyokat ismerte jól. Bizalmas leleplezései, ékes előadása, megnyerték a fejedelmet, ki egészen jól érezte magát társaságában. De azért nem engedett az első benyomásnak, óvatosan járt el ily nagy dolgokat csak kipróbált emberre akart bízni. Sokat és behatóan társalgott vele, s kérdezősködött az orosz és lengyel ügyekről, a török viszonyokról, melyeket ez hét éven át tanulmányozott. S midőn meggyőződött, hogy komoly és megbízható emberrel van dolga, elhatározá, hogy őt fogja a diplomáciai actio vezetőjévé tenni, de úgy, hogy a portai alkudozások intézése a Hagai Kornél kezénél legyen, s a rendeleteket és útasításokat Straszburg készítse.

¹⁾ Török-magyarokori Államokmánytár. II. 112. l.

El is készültek azok márcz. 2-án ¹⁾ a szultánhoz, a tatár khánhoz, az orosz nagyherceghez, a francia, angol, dán királyokhoz, az alföldi köztársasághoz, a helvét protestánsokhoz, a velencei tanácshoz, a savoyai, mantuai, oraniai hercegekhez. S minthogy Bethlen betegsége már is aggodalmakra szolgáltatott okot, s felgyógyulásához az orvosoknak nem volt reménye, Straszburg hittet kötelezte Rousellet, hogy a svéd király érdekeit a világon mindenütt teljes tehetsége szerint elő fogja mozdítani. ²⁾

A fejedelem a francziákkal Mikes Zsigmondot küldte a portára s ezek ápril 4-én érkeztek meg. Más követek is jöttek éppen ez időben Budán át a portára — s ápril utolsó felében már kalandos hírek jártak itt: Bethlen mellé 15,000 tatár rendeltetett, a lengyelt 13,000-nyi had fogja megtámadni. Ha Ferdinánd Bethlent megtámadja, a bosnya és hódoltsági basák ennek segélyére sietnek. ³⁾ A hír korai volt — de tárgyalásaikban ők mégis előhaladtak, s miután az egész ügyet kívánságuk szerint jól elintézték, jul. végén elhagyták Konstantinápolyt — de nem, mint Bethlen rendelte, Oroszországba, hanem Hollandiába mentek. ⁴⁾ Hogy pedig a végső eredmény nem felelt meg azon reményeknek, melyeket az előzmények után várni lehetett volna, azt Bethlen egészségének hanyatlása, állapotának reménytelené válása okozá.

V.

E végzetes betegségnek nagy hatása volt a politikai actiora. Megbénítá a fejedelem diplomatáinak tevékenységét, meg azokét, kik combinatióba vették a közös működést vele, — másfelől reménnyel, várakozással tölté el a Ferdinánd udvarát s magyarországi párthíveit. De Gusztáv Adolfnak sejtelmé sem volt erről s minthogy eddigelé minden békekísérlet a Sigmond makacsságán megtört, súlyt fektetett rá, hogy Bethlent

¹⁾ Török-magyarkori Államokmánytár II. k. 112. l.

²⁾ Straszburg fenn idézett emlékirata.

³⁾ Kuefstein jelentése az Egyet. Ktár kézírataiban.

⁴⁾ Bethlen Gábor Végnapjai-ban (Budapesti Szemle. Új folyam. VII. k. 218. s köv. l.) követségek terjedelmesen le van írva.

mennél előbb actioba vonja. 1628. telén egy vándor diplomátát körútra indított a portára és Erdély felé.

Ez Fahrensbach Wolmár volt — a harminczéves háború egyik legeszesebb, de legromlottabb kalandora. Litván nemes családból származott. 1601-ben svéd fogságba esett s néhány évet ez országban töltött. Kiváltatván, kurlandi szolgálatba állt, onnan pedig a svéd királyhoz pártolt át. Vitéz harcos s tevékeny, ravasz és ügyes diplomata lévén, Gusztáv Adolf jól fogadta. De ismerve állhatatlanságát, hitetlenségét, önzését, ki gyakran mindkét párttól fogadott el pénzt s egyiket sem szolgált, szemmel tartatta. Ezt ő is észrevette s (1614.) árulóvá lett, megszökött s lengyel szolgálatba állt. De itt sem sokáig maradt, hanem ismét visszatért Gusztáv Adolfhoz, ki megbocsátott neki. Ezúttal hosszabban kitartá nála, s 1628. nov. 15-én bizalmas megbízatással különböző európai udvarokhoz küldetett.

Decz. 1-én Gothaburgban hajóra szállt, onnan Hágába, s Boulogneon át Párisba ment. Útját Genfnek vette, hová febr. 17-én ért. Azután a Schweizon át Velenczébe utazott, hol igen szívélyes fogadtatásra talált. Ápr. 14-ét Spalatoban töltötte. Egyenesen Erdélybe akart menni — de a kajmekám tudatta vele, hogy neki szigorú parancsa van mindenkit útasítani, hogy előbb a budai basához menjen. Vele is úgy történt: máj. 7-én Budára érkezett. A basa barátságosan fogadta, s sajnálatát fejezte ki, hogy két hó előtt nem érkezett — ez esetben a folyó évi hadjáratot Lengyelország ellen intézték volna. Csak e kerülőn át vehette útját Erdélybe, május elején.¹⁾

Épen néhány nappal megérkezése előtt távozott el Bethlen udvarából Kéry János, a nádor követe, azon értesüléssel, hogy ha meggyógyúl Bethlen, azonnal fegyvert fog ragadni, mert Lengyelország trónjára vágyik, s hogy udvarába otléte alatt svéd követ érkezett.²⁾ Nem volt jól értesülve. Fahrensbach akkor még csak úthán volt s nem előbb, mint máj. 15-én érkezett meg.

¹⁾ Jelentése Gusztáv Adolfhoz a stockholmi ltárban.

²⁾ Kéry jelentése Pray Principutus Gabr. Bethlen. II. 196. l.

Bethlen Straszburg jelenlétében fogadta, s vette át megbízó leveleit. A szó Lengyelország megtámadásáról volt — »emlékezzék a király — mondá Bethlen — hogy e részben mit izentem Dreiling által: plombeo pede járt el a dologban ő felsége«. A toborzást illetőleg mentette magát, hogy miért nem küldhetett lovasokat. S Fahrensbach is bizonyítá, hogy az utolsó kiegyezéssel a szabad hajdúk nagy része a császár hatalmába esett s a kedélyek is irányában nagy változáson mentek át, úgy, hogy a porta tudta s beleegyezése nélkül ő, kivált most, a moldvai vajda elpártolása után, nem kezdhetné el a hadat. ¹⁾ Az engedélyt ő várja — s ha az megjön, határozott választ ad. Fontosabb volt ennél, hogy Bethlen nem engedte meg, hogy Fahrensbach a lengyel nemesek számára magával hozott leveleket rendeltetésük helyére küldje. Ily körülmények közt szükségesnek látta ez, hogy a megkezdett alkudozásokat a portán folytassa s erre a szükséges eszközök — pénz és meghatalmazás — elküldését kéri. Egész jun. 8. utánig maradt a fejedelem mellett, ki épen e napokban ment Szász-Sebesre országgyűlésre, s Witzleben őrnagyot útasítással a királyhoz visszaküldve, maga is elhagyta Erdélyt, s útját Stambulnak vette.

Ugy látszik, sem ő nem találta magát itt jól, sem bizalmat nem tudott ébresztetni. A hosszas és súlyos betegség már sokkal jobban megtörte Bethlen crejét, hogysem ez terveibe, célzataiba beavathatta volna: ő már csak romjait látta a nagy embernek. Innen van az, hogy mind Kéry, mind Fahrensbach arra a meggyőződésre jöttek, hogy Bethlen vesztí népszerűségét: a fejedelem régi ellenségei jobban felemelték fejüket, azon arányban, a mint ő hanyatló erejével kevésbbé volt képes fékezni őket, s a gyeplőt kezében erősen tartani. Ez állta útját, hogy Bethlen még mindig hatalmas portai befolyásának súlyát méltányolni képes lett volna, ezért tulajdonít annak oly alárendelt szerepet. De talán azért is, hogy mint kalandor, a valóval nem sokat törődött. Ugy akarta előkészíteni a dolgokat, hogy a remélhető portai sikerek érdemének nagy része az ő javára essék.

¹⁾ Az erdélyiek e kedélyváltozásáról Kéry is ír: 'de az aligha volt egyébbnek, mint Bethlen betegségének következménye.

Ez lehetett az oka, hogy Straszburggal is meghasonlott, s azt a fejedelem asszonynál annyira befeketíté, hogy ez Straszburg ellen valóságos vádlevelet küldött sógorának. De a mint elment, rágalmai kitudódtak s Katalin ünnepélyes nyilatkozattal visszavonta vádjait.¹⁾

Hogy rágalmazott, az nemsokára másként is nyilvánvalóvá lett. Egy csomó rábizott pénzt eljátszott, s a császárhoz átszökött, hol a Gusztáv Adolf tanítványai rendesen jó fogadtatásban részesültek, s mint ilyen, ő is alkalmazást nyert. De átállása most sem volt teljes: megtartá összeköttetéseit a svédekkel s ezeknek bizalmas közléseket tett. Ezek miatt Regensburgban elfogatott s halálra ítéltetett. Neje kegyelmet eszközölt ki számára — de az későn érkezett. Ugyanis, a mint Fahrensbach katonáktól körülvéve, a vesztőhely felé közeledett, örült merénylettel ki akarta magát vágni a tömegen s őreit visszatolva, és egyiktől a puskát kiragadva, szaladni kezdett. De a katonák utólérték s összevagdalták: — a kegyelem-levél e perczen érkezett a vesztőhelyre.

VI.

Rousselle mindent jól előkészített a portán s annak első kézzelfogható nyilatkozványa volt, hogy Bernavszki moldvai vajda székétől megfosztatott julius havában a bosniai basa által s helyére Alexander vajda ültettetett. Már Bethlen hadai is készen voltak, melyekkel a Tiszán akart átkelni, egy török had pedig Szolnoknál várta az indulási parancsot Fülek ellen.²⁾ A porta barátságos magatartása a svéd király iránt — mint Straszburg hitte — hatással fog lenni a lengyelekkel megkezdett békealkudozások sikeres bevezetésére, — mert úgy hívé — a megrettent Lengyelország, Prussia és Livland átengedése kérdésében hajlékonyabb lesz. Különben is Lengyelországban már elő van készítve egy hatalmas párt, s a királyi trón megürülése esetében a szomszédos államok vigyázn

¹⁾ Katalin sept. 6-iki levele Gusztáv Adolfhoz, a svéd állami levéltárban.

²⁾ Straszburg előleges jelentése a svéd állami ltárban. V. ö. »Bethlen Gábor Végnapjai.« Budapest. Szemle. U. f. VII. 251. l.

fognak, hogy olyan nyerve el azt, kinek barátságában megbízhatnak.¹⁾

Ugy látszott, hogy e diplomaciai actio sikerét az európai ügyekben bekövetkezett nagy horderejű fordulatok is biztosítani fogják. A császár által 1629. márczius 6-án kiadott »*edictum restitutionis*« még azok szemét is felnyitotta, kik eddigelé nem akarták belátni, hogy mire törekszik valójában a spanyol systema? A május 22-én aláírt Lübecki béke a dán királyt kivonta a szövetségesek kötelékéből, de üresen hagyta a fővezér helyét is, melyet ez betölteni nem tudott, s melyet eddigelé éppen miatta volt lehetetlen más tehetségesebbnek adni. Hogy ki lesz az, ki helyét a fővezérségben el fogja foglalni, az iránt többé nem foroghatott fenn kétség, midőn 1629. tavaszán Wallenstein Arnheimet Poroszországba küldé, a lengyel király szolgálatába, hol aztán a két had, a császáré s a svéd királyé, már szemben állt egymással: ez volt a későbbi nagy küzdés előjátéka.

Épen ezt a pillanatot, midőn a császár és »hókirály« szemben álltak egymással, óhajtotta Bethlen mindig — s midőn az által, hogy a békealkudozás Gusztáv Adolf és Sigmund közt komoly tárgyalásba vétetett, már csak egy lépés volt addig, hogy a harctér a két hatalmasság közt Németországba tétessék át: Bethlen már nem volt abban az állapotban, hogy a küzdés részesévé lehetett volna. Többé nem állhattott hadai élére.

Bethlennek már nemcsak ereje, hanem a hosszas és fárasztó szenvedés miatt, értelmi tehetsége is hanyatlani kezdett.²⁾ A kór erőt vett rajta, s maga is belátta, hogy rá nézve az actióba lépés lehetetlen. Érezte, hogy minden terv, mit oly melegen ápolt, az ő személyéhez van kötve, s halála után mind az, mit a jövőtől várt, füstben és párában fog eloszlni. De azt is érezte, hogy még alkotásának egy része is inog: ki volt kötve, hogy a hét vármegye, melyeket a nikolsburgi béke adott neki, halála után visszazáll. A ki utána fog következni, ha politikáját követni akarja, ott kell kezdenie, hol ő kezdte. Az ő

¹⁾ Straszburg végjelentése. U. a.

²⁾ Straszburg emlékirata a svéd államltban.

utódja pedig neje, Katalin, még életében meg volt választva s a porta által meg volt erősítve. Szerette volna, hogy legalább a mit ő szerzett, megmaradjon neki.

Ez ügyben Straszbургgal tanácskozott s elhatározta megtenni a szükséges lépéseket, hogy a hét vármegye véglegesen csatoltassék Erdélyhez.¹⁾ Ezzel kapcsolatban azonban mindent akkép akart elintézni, hogy ha halála korábban következék be, mint remélte, mindent jó rendben hagyhasson hátra.

Aug. 31-én megkezdte írni végrendeletét, s elhatározta, hogy a portára főkövetet küld: e tisztt betöltésével Apafi Györgyöt bízván meg, kinek főfeladata a hét vármegye kérdésének elintézése volt. Ugyanakkora a legmegbízhatóbb magyarországi főurakat is meg akarta tervének nyerni, s ezeket Váradra értekezletre hívta össze, hova maga is elútatott.

Straszbург belátva, hogy hosszabb ott tartózkodása a haldokló mellett czéltalan, haza hocsáttatását kérte. Bethlen nem ellenezte s Katalin is meggyőződván, hogy Fahrensbach méltatlanul rágalmazta, sept. 6-áról meleg ajánló levelet küldött sógorának.²⁾ Így Straszbург sept. 15-én elindult — de az ellenséges országokon át lassan haladhatott. Nov. 22-én ért Rigába s ott hosszabb ideig kellett tartózkodnia és csak kerülő úton mehetett tovább. 1630. jan. elején ért Upsalába, honnan Salvius által küldött értesítést urának. Azután maga is fölkereste őt, s szóval és írásban tett jelentéseket. Akkorra már Bethlen rég meg volt halva, s Erdélyben is nevezetes változások történtek.

* * *

Bethlenről Straszbург emlékiratában a legnagyobb elismerés és tisztelet hangján szól. Hosszas érintkezése alatt kiismerte jó tulajdonait, erélyét, szilárd jellemét s politikai bölcsességét. Tanúja volt, hogy a legnagyobb nehézségeket mennyi óvatossággal, de egyszersmind mennyi biztossággal tudja elhárítani. Közelebbről látván a viszonyokat s lassanként beavattatván tervei nagy részébe, méltányosabb, elismerőbb volt felfogásában azoknál, kik csak az eredmények, vagy a látszat után

¹⁾ Straszbург által beadott pontok a svéd állami ltárban.

²⁾ Eredeti a svéd állami ltárban.

ítéltek. De egyszersmind megismerkedett egész környezetével udvari embereivel s azoktól sok becses adatot nyert. Maga a fejdelem is abban a rendkívüli bizodalomban részesíté, hogy közölte vele emlékiratait — s ő, ezek és a nyert adatok alapján, elhatározta megírni történetét, és kiadni. »Részrehajlás nélkül, történeti igazsággal akarta megírni; és be akarta mutatni az utódoknak a bár nemes, de szegény magánembert, ki a szerencse változandóságán felülemelkedve, rokonai segélye, ármányok és pártfogás s népszerűség hajhászat nélkül alacsony sorsból a dicsőség és méltóság legmagasb fokára emelkedett — mi bizony századok óta nem történt.«

Kinyomatta-e e művet, nem tudjuk. De hogy megírta, fenmaradt töredéke bizonyítja. Akadémiánk Történelmi Bizottsága mind ezt, mind Bethlen Commentarjait kerestetni fogja. Ha a kutatást siker fogja koronázni, az történetírásunknak nem mindennapi nyereménye fog lenni.

O K L E V E L E K.

—

I.
1626. jul. 14.

Resolutio Sacrae Regiae M^{ts} Sueciae ad eam propositionum suarum declarationem, quam ser^{mus} Transylvaniae princeps, internuntio S. R. M^{ts} die 13/23 Maÿ ex Alba Julia ad S. M^{tem} R^m referendam dederat, data in castris ad Dirscaviam 14/24 Julÿ 1626.

Ea quae ad propositas à S. R. M^{te} Sueciae restituendae rei communis rationes, Ser^{mus} Princeps Transylvaniae per internuntium S. R. M^{ts} responderat, ad quatuor praecipue capita referri posse videntur. Inprimis enim existimat iter per Borussiam S. R. M^{ti} minime convenire, tum quod eo pacto Remp. Polonam offenderet, quae hostis suus non est, sed solus rex, tum quod et potentia Reip. Polonae et locorum difficultates majores ipsi obicerentur, quam ut illic cito penetrare posset, cum tamen celeritate maxime opus esse videatur. Deinde obstare etiam sibi ipsi, tam vetera Hungaricae et Polonicae Rerump. pacta, quam proprii regni exitium, ob inferendae confiniis vastitatis et mutuum commerciorum periculum, quo minus suas cum S. R. M^{te} vires in Polonia jungere possit.

Tertio igitur commodissimum et sibi et S. R. M^{ti} Sueciae et causae communi fore S^{ua} arbitratu, ut iter per Poloniam iuxta Oderam recta in Silesiam susciperetur, idque ob quatuordecim, ad quae brevitatis causa, nos remittimus, a se allatas praegnantissimas rationes.

Quo posito itinere, tandem super perscriptas a S. R. M^{te} conditiones, se paratam cum S. R. M^{te} pro restitutione collapsae rei communis, mutuum foedus sancire.

Ut igitur ad singula universim et candide, mens S. R. M^{ti} explicetur, gratum S. R. M^{ti} Sueciae inprimis erat intelligere, eam heroicae resolutionis firmitudinem constantiae pectoris suae Ser^{ms} insidere, ut quemadmodum hactenus semper et consilio et exemplo nimis excrescentem ambitiosae dominationis tyrannidem, quantum circumstantiae tulerant, remota est, ita etiamnum tantum abest, ut aliquid de eodem affectu remiserit, ut etiam majori virium contentione, eandem superbiam reprimere et prohibere decreverit. De quo praeclarae destinationis suo scopo, pro mutua necessitudine ex propinquo affinitatis vinculo, non potest S. R.

M. quin non solum suae Ser^{ti} sed etiam sibi ipsi ceu de communi decore participant, magnopere gratuletur. Et certe si adhuc voto res expediri posset, optaret sua R. M. tantam sibi rebus adhuc integris, intercessisse cum ser^{te} sua amicitiam et communicandi occasionem, quanta nunc est, et quantum in se ejus desiderium fuerat: nulla dubitaret, quin jandudum et salutis publicae et mutuae utriusque suae R. Mis et S. Ser^{tis} communiumque amicorum securitati rectius prospectum esset. Verum cum in eam temporum infelicitatem factorum cursus inciderit: quod voto non potest, consiliis saltem corrigendum est, utut enim odiosa adversae partis dominandi libido magna sumserit incrementa, non tamen omnis spes sublata est, praecipue magnanimis pectoribus, eam saltem intra modestiae terminos coercendi, si per temporum ignaviam adhuc fieri posset, ut oppressi Evangelicorum animi mutuo foedere coalescerent.

Itaque quod rem ipsam attinet: si R. S. M^{tas} vel persuadere sibi saltem potuisset, hanc expeditionem Borussicam, Ser^{ti} Suae incommodiorem videri, vel alia portuum commoditas in Germania a confoederatis S. R. M^{ti} proposita fuisset, suspenderit ejus eventum ad consilia aptiora. Sed cum omnes Germaniae portus et provinciae cum exercitu S. R. M^{tis} trajiciendae, essent suorum amicorum quos invitos vel tantillum laedere religio est: et nuncius dilectionis suae in medio mari primum S. R. M^{tem} conveniret, non erat ut tunc propositum suum mutaret, praecipue cum non posset commode finitimis subvenire, nisi prius vel per tranquillitatis media composito vel simul comprehenso proprio bello, quod jam diu sibi cum rege es rep^a Polonorum intercedit. Quia certe non est audienda ea Polonorum vafrietas, qua callidae distinctionis dolo, Rep^a a rege separata, sinceris animis imponunt, quasi non Reip^{ae} sed soli regi nobiscum controversia intercederet. Resp^a enim est, quae ante viginti septem annos, prima exercitum per mare in viscerum regni Sueciae occupationem traduxit, Resp^a est, quae ex publicis regni comitiis, fere annuatim, ad omnes orbis potestates, rebellionis, perjurii, perduellionis, violatae fidei, laesae M^{tis} sacrilegae vocis mendacia a tanto tempore gentem Suecicam insimularet. Resp^a est, quae regem suum, viris, armis, commeatu, pecunia, classe per tot jam annos, contra suam M^{tem} regiam armarat ut caetera taceantur, quae nobis non cum rege, sed cum regno Poloniae de Livonia intercedunt disputationes, ut ex tanta offensionum congerie, vel unica saltem justa esse possit legitimi belli causa.

Bellum igitur est S. R. M^{ti} et quidem legitimum bellum, non tantum cum rege, sed et Rep^a a quibus hactenus per varias rationes pacem anxie quaesiverat. Instituit inprimis et quidem saepe amicos tractatus, at hostes semper illusoriis procrastinatio-

nibus, captandae temporum occasione, eam tantum circumduxerant. Tandem erepta Livonia et Semi Gallia, occupatis praecipuis munimentis Churlandiae et Lithuaniae asperioribus mediis conata est iis pacem extorquere. Tantum vero abest, ut vel rex vel Resp^a tad justam pacem flecti poterant, ut etiam infensius multo quam ante hac unquam bellum adversus S. R. M^{tem} comitali consensu hac hyeme decreverint, et id ab aliquot jam annis unice agitaverint, quomodo parata in his portubus Borussiae classe, in Sueciam trajicerent, statumque regni S. R. Mⁱ acrius turbarent. Necessitas igitur se suaque contra regem et Remp. tuendi, et statum proprium priusquam vicinum firmandi, expressit S. R. M^u praesens consilium ocludendi quantum in se est, hos portus Borussiae, usque dum mutata sententia vel animum ad justam tranquillitatem converterent, vel si bellum omnino praeferrent solita bellorum incommoda tanto acerbius sentirent. Deo autem conatus suos prosequente et Portu Billaviensi et praecipuis hujus Ducatus munimentis, Brunsberga, Elbinga, et Mariaeburgo feliciter potita est. Et in eo jam est, ut imperio in flumine Vistula firmato, fundamenta jecerit ulterius prosequendae saepe dictae suae intentionis. Neque id admodum difficile factu videri debet. Nam occupato hoc flumine praecluso etiam portu Dantiscono et omni Balthici maris aditu prohibito ipse jam nervus rei gerendae Polonis incisus est. Largimur equidem alias, eos multum valere celeritate equitatus, nec contemnuendas habere copias pedestres, sed omnes ipsa tamen confusione impotentes, ut certe si Ser^u Suae tam commodum accideret, quam causam et occasionem habet, equitatum Hungaricum, cum legionum Suecicarum veteranis conjungendi ad Vistulam, minime dubitandum sit quin res magna tam in Polonia, pro sua Ser^{ie}, quam in Germania promotua et proprii et oppressorum status securitate praestari possit. Causas habet S. Ser^{tas} justas, violatae ante biennium legationis ad nos suae nefas, et injurio criminationis acervos, non tantum a rege Poloniae sed et a praecipuis Reip. proceribus ad externos principes per literas et legatos, in S^m Ser^{tem} congestos, quibus S. Ser^{tem} Turcicae libidinis mancipium, et omnium malorum ipsis a Turcis et Tartaris illatorum autorem impudenti calumnia adpellant, quae cuncta omnis juris permissu legitimae sunt causae, ut S. Ser^{tas} severam de autoribus vindictam sumat. Caeterorum, Reip. Procerum animos Ser^{tas} sua jam victos, sibi que devinctos habet, qui omnes regem serio invalidum detestantur, novum exorientis imperii solem, ad primos motus adoraturi.

Sique vero potentia S. R. Mⁱ et Ser^u Suae objiciatur ejus in contrarium diversio, a Moscho, Tartaro et Turca facili pervasione impetrabitur, quemadmodum allatae a S. Ser^{ie} rationes uberius ex fundamento demonstrant, Nec deerit S. R. M^u et S.

Ser^{di} communis eorum affinis Ser^{mus} Elector Brandenburgicus qui votis suspiciosus se in pristinam libertatem, contra insolitam recens extortae obligationis tyrannidem, et intentandae servitutis minas hanc asserendi occasionem exoptat.

Ut omnino et pro tertio statuendum sit, quod, cum hic jam sit sua R. M^{tas} nec id modo mutare possit cum etiam brevissimus huc sit e Suecia trajectus, cum facilis sit per literas et nuncios cum Germanis principibus communicatio, cum nullius amici, principis aut urbis territorio noceat, cum Evangelicae religionis consortes hic a tergo relinquat, cum provincia haec hostilis et amicorum ditionibus fertilior et alendo exercitui apertior sit, cum per Pomeraniam tantum causae communi, hic etiam propriae atque ita una opera duplici intentioni simul satisfacere possit, cum hoc flumine et hac provincia occupata, simul etiam per Oderam transire possit. Cum hic non minus principale pontificiae Ligae membrum aequè affligetur, ac vel Austriacus vel Hispanus in Germania. Cum hic latera domus Austriacae denudentur Polonusque a mittendis Caesari auxiliis avocetur. Cum in quam omnes reliquae Ser^{dis} Suae rationes pro Odera et Pomerania allatae aequè per Vistulam ac Borussiam, imo rebus R. M^{tis} Suae, ita, uti nunc sunt, comparatis, multo melius, commodius, facilius, justiusque in effectum deduci posse arbitretur: non potest S. R. M^{tas} non solícite S. Ser^{di} suadere, ut pro communi bono, pro mutui status securitate, pro communis affinis libertate, pro divina tot tyrannice oppressorum restitutione, pro aeternis famae monumentis et trophaeis, pro perpetua nominis gloria et honore, hic cum S. R. M^{te} suas vires jungere velit, ut ita et sede et mole belli a communibus amicis e Germania in Poloniam translatis, hinc postea commodius in ordinem redacta Polonia, recta in Silesiam et haereditarias Imperatoris provincias, conjunctis viribus et communicatis consiliis, cum certa spe destinati scopi obtinendi simul transire possint. Atque haec sunt rationes cur S. R. M^{tas} omnino sperat Ser^{tem} suam sibi in Polonia ad Vistulam cum exercitu obviam futuram. Quod si tamen id consilii praeter opinionem S. Ser^{di} minus placeret, atque in propria persona cum copiis per Poloniam progredi sibi incommodum putaret, eo casu S. R. M^{tas} per amice a S. Ser^{te} contendit ut S. Ser^{tis} conniventia, quinque vel sex millium equitatus Hungaricus, per limites Silesiae et Marchiae Brandenburgensis huc ad S. R. M^{tem} proprie Suae R^{ae} M^{tis} eoque honesto salario alendos, mittatur, pro facilitando S. R. M^{tis} in Silesiam conatu.

Sive autem hoc sive illo se modo declaraverit S. Ser^{tas} tandem S. R. M^{tas} spondet et promittit, reciprocum amorem ex parte Sua inter S. R. M^{tem} et Suam Ser^{tem} perpetuum fore, deinde consilia se semper cum sua Ser^{te} super causa communi junctu-

ram, et quid e re usuque visum fuerit, non nisi communicatis votis statuturam. Ac denique implicitam semel ei bello communi consilio suscepto, se inde non discessuram, aut cum hoste pacturam, acturamve, nisi consentiente sua Ser^{te} simulque comprehensa.

Tandem S. R. M^{tas} maximas etiam gratias agit S. Ser^{ti} pro magno amicitiae officio sibi in diversione sui hostis per Tartarum promisso, simulque peramice rogat, ut id porro non solum in Tartaro, sed etiam caeteris quos optime novit ei rei idoneos esse, urgendo continuare pergat, S. R. M^{tas} pro isthoc officio, ut et communicato tam candido consilio S. Ser^{ti} vicissim omnia propinquae affinitatis studia peramice defert, quovis loco ac tempore paratissima. Atque hisce eam cum dilectissima thori consorte, totaque fámilia principali, divini Numinis protectioni cum voto perpetuae felicitatis, ex animo vere candido et sincero peramice commendat.

II.

1627. sept.

Serenissime Rex, Domine Affinis noster observandissime.

Quas ad nos Regia Serenitas Vestra de iis rebus, quibus antea, per internuncium nostrum Dreilingium responderat, per proprium cursorem suum dandas voluit, eas cum receperimus, contentaque earum recte intellexerimus: gratissimum Nobis accidit, quod incolumitatis eius statum certius per hunc cognovimus; et quoniam pro eo, quo erga Regiam Serenitatem Vestram ducimur, singulari studio et benevolentia, diuturnam prosperi ejus status incolumitatem summo desiderio exoptamus: ita de ea certiores etiam saepius reddi enixe expetimus. Quod autem ad illa attinet, de quibus Regia Serenitas vestra nos per literas edocendos voluit; cum ea per internuncium eundem nostrum (qui licet interceptus cum literis fuerit, tamen instanti apud caesaream maiestatem requisitione nostra, libertati paulo post restitutus ad nos redierat) omnia iam antea cumulate intellexerimus: ut pluribus de ijs nunc agamus, necessarium esse haud equidem arbitramur. Illud tamen unum dissimulare nequaquam possumus: nos hoc etiam tempore iisdem consiliis, quae antea Regiae Serenitati vestrae explicanda volueramus, certissimis rationibus inniti; cum longe commodius et communi rei utilius putassemus, ne adeo apertum et anceps contra Rempublicam Polonam bellum gerendum susciperet; cum illud longissimi temporis difficultates, aliaque incommoda secum necessario allaturum esset. Quod quia ex parte iam eventus ipse verissima comprobavit, facile secum ulteriora etiam rerum momenta Regia Serenitas Vestra consi-

derare poterit. Cum enim paulo ante nos maxime arduum difficileque bellum suscipiendum duxissemus, et promissis auxilijs sumptibusque in medio rerum gerendarum cursu destituti, pacem cum Caesarea Maiestate concludere coacti fuerimus. Imperator quoque Ottomannus causis belli Babylonici inductus, pacem amplecti, e re sua utilius esse putavit: cuius tractatus cum ab initio veris ad haec usque tempora durasset, tandem hisce diebus finis ei impositus, negotiumque foederis, ad viginti annos, inter Imperatorem Ottomannum et Caesaream Maiestatem conclusi, perfectum est: ita, ut hinc iam undique Maiestas Caesarea securo rerum suarum statu fruatur, omnesque belli vires ad Imperij negotia componenda converterit. Haec habuimus, quae hoc tempore Regiae Serenitati vestrae significanda vellemus. Cui cum omnis amoris, studij, propensissimique affectus officia syncerissima voluntate delata esse cupiamus, de cetero eandem cum omni serenissima sua familia diutissime incolumem vivere secundissimoque rerum suarum statu perfrui exoptamus. Datum in Civitate nostra Alba Julia die Septembris Anno 1627.

Regiae Serenitatis vestrae

Gabriel.

Affinis studiosissimus seruireque
paratissimus

Külczim: Serenissimo Principi Domino Gustavo Adolpho Dei gratia, Suecorum, Gotthorum et Wandalorum Regi, Magno Principi Finlandiae, Duci Thiestae et Carelae, Domino Ingermanniae etc. Domino affini nostro observandissimo.

Kivül: Copia af Bethlen Gabors breef til H. K. Mtt.

III.

1628 j u l. 26.

Magnifice D^{ne}.

Quae rationes potissimum moverint S. R. M^{ica} Dnum meum clementissimum ut consilium cesserit cudendae monetae cupreae, atque hujus beneficio cupri pretium augendi; eas puto te et a me audivisse et firma tenere memoria. Quod si serenissimus princeps Transylvaniae eas adprobaret, suoque statui et regno utiles et conformes judicaret, ut sua quoque consilia ad eundem scopum putaret dirigenda, non est dubitandum, quin S. R. M^{tis} serenissimique principis consilium atque intentio mutuis adjumentis firmari, atque ad propositum finem deduci possint. Habent hi duo principes maximam cupri partem totius Europae in sua potestate, ac si conspirent et consiliis se mutuo juvent, possunt id orbi obtrudere sub quo pretio placuerit. Nec est quisquam regum aut principum qui id impedire queat. At si hoc fuerit obtentum,

cedet cupro argentum Indicum, quo uno nunc Hispanus orbi dominatur; aut si id nequeat, cuprum certe cum argento de dominatu certabit; habens eundem effectum in solvendis militum stipendiis; commerciis exercendis, et cupiditatibus mortalium moderandis. Idque Hispanus probe intellexit, cum deficiente argento suis necessitatibus advectitio cupro, et ejus precio in immensum et supra modum aucto subveniret. Quid igitur obstat, quo minus S. R. M^{tas} et serenissimus princeps consilium Hispanicum amplectantur, ac domi propriae tributis a natura opibus et commoditatibus fruantur, suasque necessitates sublevent? Certe hoc consilium si recte fuerit ponderatum, et mature executioni datum, non modo regna Sueciae ac Transylvaniae immensis augebit opibus, sed nec parum subtrahet utriusque hostibus. S. quidem R. M^{tas} et jamdudum cepit agitare hoc consilium, ac respondit utcunque hactenus eventus; nec agitare desistet donec sortiatur, divina accedente bonitate, eventum, non obstante plurimorum invidiâ, qui olim ex cupro Suecico sua consueverunt facere comoda; verum si princeps Transylvaniae ad eundem scopum collimet, maxima impedimenta sublata sunt, nec erit quisquam, qui magnum aliquod obstaculum injicere queat. Tuum erit haec recordari suo loco, et quid animi consiliiue hoc in negotio habeat serenissimus princeps, ad S. R. M^{tas} perscribere. Interim est quod expectes a S. R. M^{tas} ipsa, prima occasione, uberiora mandata. Ego saltem admonere te brevibus notis volui eorum, quae inter nos mutuis sermonibus fuere acta, videlicet, ut princeps Transylvaniae et monetam e cupro suo cuderet, ac quo pretium augeatur ut de eo cum S. R. M^{tas} dno meo communicaret. Quo casu non est dubitandum, quin sicuti hi duo principes soli habent cuprum Europae in sua potestate, ita quoque habituri sint ejus pretium; atque sicuti Hispanus orbi per argentum, ita hi per cuprum sint dominaturi. Vale. Dabantur Elbingae in puncto discessus mei die 26. Julii Anno 1628.

Magnificentiae Tuae

amicus

Axelius Oxenstierna m. p.

Jegyzet: Valószínűleg Strassburg Pálnak az erdélyi követnek írva.

IV.

1628. sept. 16.

Meinen gnedigen grusz zu voren edler liber Gettrewer ich habe sein Schreiben mit sondere Freiden enttfangen und wie wol ich mich der groszen Gnade unwirdich achtte so mir S. K. W. hir mit thun, so vorsicher ich eich doch dass es an ein solchen

Ohrtt angewentt ist, da es E. K. W. zum hohen Lobe und Preis geweicht, ich auch Zeitt meines lebens solchen zu vorschulden vilieg bin gegen Ewer Perschon wilieckheit thu ich mich auch gnedigh bedancken und sol eich solches in alen gnaden wider genießen und vergelden lassen und wi hoch mich dieses Eweres keniges genade erfreiwitt so hoch bekimrett und betribett mich das ich sehe das min leiblich Bruder so nachlessig in mei Zustant ist, ich hofe aber S. L. wirt ein gutt Eizembel von Ewer König nemen; den Comisarie hatt mein Herr schon vorordnet und ich erwartt Ewer Perschon mitt grossen verlangen; befe eich Gottes Schuz und bleibe E. gnedig Firstin und Frauw

Catharina mp.

Sackmar den 16. September 1628.

A Monsieur Pauli de Strasburg a Casa.

V.

a)

1629. j a n. 29.

Illustris Generose et Magf^{ce} D^{ne} Cancellarie D^{ne} Gratio-
siss^{me}. Sereniss^{mus} Transsylvaniae princeps, d^{nus} meus clemen-
tiss^{mus} me cum litteris sereniss^{ae} principis, conjugis dilectiss^{mae}
ad sereniss^m electorem Brandenburgicum ablegavit. Inter alia,
curam gynecaei et ministerii sereniss^{ae} principis, reparandi et
augendi, mihi injunctam et demandatam voluit. Longius in iti-
nere detentus, et Warsaviae propter arreptam inanem suspitio-
nem; tardius quam putavi huc appuli. Tandem de mea profici-
scentis incolumitate solliciti ut pericula forsitan proposita tuto
evaderem, iterque demandatum absque ullo dispendio vitae cum-
primis, conficerem: Warsaviae mihi Cossacus adjunctus est, qui
huc deductum, me integrum reducat. Hoc tantum beneficii, quod
mihi tanto in adjungendo comite praestitum; pro singulari gratia
mihi exhibita, deputo: ejusque Cossaci ministerio, quam primum
potero, iter meum repetam. Sane mihi injunctum est a sereniss^{mi}
meis principibus tempore et occasione illud ferente et indulgente,
ut sub Sereniss^{mi} V^{rae} Illustris et Magn^{ae} Dom^{is} regis absen-
tia, V^{ram} Illust^m et Magf^m Do^m compellem consalutem; deque
variis cum V^{ra} Illust^l et Megf^{ca} Do^e statum feliciss^m sere-
niss^{morum} meorum principum concernentibus colloquar: quod
modo variis de rebus expeditum dare nequeo. Causas prae-
cipuas me dehortantes, et praepedientes V^{ra} Illust^e et Magf^{ca}
Do^e exactissime assequetur. Metuo enim non parum mihi, hinc
per Poloniam domum transituro, ne decessus meus ad V^{ram} Illust^m
et Magf^m Do^m in intinere occultatus, et in reditu instituendo

palam patefactus, praesentaneum et indeclinabile mihi periculum accedat. Quo sane non carerem, si mandati terminis insistens, V^{ram} Illust^m et Magf^m Do^m inviserem sollicitius inquisitum fuit in me Warsaviae; an etiam commissione apud Sereniss^m Electorem exposita et peracta, ulterius proficiscendi mandatum haberem. Quo recusato, supradictus Cossacus mihi itineris dux associatus est. Me proinde V^a Illust^a et Magf^{ca} D^o perpendens propositi periculi in reditu subeundi gravitatem, et inevitabilem praesentiam me dico de intermisso mandato, se accedendi excusatum habebit et pro sua prudentissima discretionem commoditatem obsidebit, fido et sincero id clanculum, nullo nec sentiente, nec opinante nec cognoscenti, loquendi et concredendi; qua mihi in commissis datum nomine serenissⁱ mei principis, V^{rae} Illustⁱ et Magf^{cae} Doⁱ significandum subordinatus quidam tanquam peregrinus, inque hac aula ignotus, de quodam in aula serenissⁱ mei principis vivente amico inquireret, apud quem sub praesentatione vestrarum literarum animum meum expectorare possum. Tutius V^a Illust^a et Magf^{ca} D^o quempiam ad me amandabit; quam istac ego concedam. Responsum sua pro laudatiss^a prudentia, maturabit cautum, ut unacum literis V^{rae} Illustⁱ et Magf^{cae} Do^{is} salvus, periculique vacuus et securus ad sereniss^m meum principem pervenire possim. Equi mei longo itinere ita confecti et ad maciem redacti sunt. ut vix repetendo et reassumendo itinere pares. Humiliter V^{ram} Illustr^m et Mg^fm Do^m est quod exorem, ut mihi idoneo equo, ad iter tantum faciendum apto, clementer prospiciat. Quam beneficentiam non tantum apud sereniss^{os} meos principes maximopere depraedico, sed et omni officiorum gratie data occasione ipsemet demerebor. His V^{ram} Illustr^m et Magf^{cam} Do^m felicissime valere jubeo, meque cum omnibus meis studiis V^{rae} Ill^{ti} et Magf^{ae} Doⁱ humiliter ad quaevis officia et servitia paratissimum, recomendo.

Regiomonti 29 januar 1629.

V^{rae} Illust^a et Magf^{cae} Do^{is}

Fidelis amicus et servus
Martinus Boncidai

Hdtirat: Illustri et Magnif^{co} D^{no} D^{no} Axelio Oxenstiernae, Baroni in Chymito et Fidoen; Regni Suecici Senatori et Cancellario; Equiti Aurato et Iudici provinciali Nortlandiae et Lapponum: Partium Suecarum in Borussia Generali Gubernatori: D^{no} meo gratiosissimo.

(Propria manu Cancellarii:)

Boncidai Legati Transylvanici praesent: Elbingea die 22. jan. Anno 1629.

b)

1629. febr. 3.

Magnifice et Generose Domine, amice observandissime.

Redditae mihi heri sunt literae Mag^{ae} Doⁿis V^{rae} diutius in itinere detentae, quam ratio discessus vestri postulet, aut ipse volui; ideoque si tardius respondeam, excusari officiose peto, Adventus M^{cae} Doⁿis V^{rae} in has oras, communi fama mihi ante cognitus, gratissimus accidit, quod sperarem mihi facultatem fore cum eadem congrediendi, ac de rebus, tam S. R. M^{ti}s doⁿi mei clem^{mi} quam ser^{morum} principum Transylvaniae communicandi, inprimis autem lubenti intellexi animo M^{cae} Doⁿi V^{rae} in mandatis datum a ser^{mis} Principibus suis in absentia S^{ae} R^{ae} M^{ti}s doⁿi mei mecum de rebus ser^{tum} ipsarum colloquendi. At eam esse temporum locorumque iniquitatem, ut id tuto ac sine manifesto discrimine suo M^{ca} Do^{tio} V^{rae} praestare nequeat novi ac facile dijudico. Video enim transeundam esse Poloniam, atque illic facta, itineraque vestra observatum iri, quoque majus et arctius vinculum S. R^{am} M^{tem} do^{num} meum et ser^{mos} principes conjungit eo actiones M^{cae} Dⁿis V^{rae} hisce in locis suspectiores Polono fore; ideoque cum animadvertam me hac occasione frustratum iri, consilium Dⁿis V^{rae} de mittendo aliquo homine fido per quem mandata et statum serenissimorum principum Transylvaniae cognoscere possem, non potui non avide arripere. Ablegavi igitur latorem harum Johannem Nicodemi, spectatae probitatis, fidei et industriae, nulli quod sciam, in aula electorali notum, cui M^a Do^o V^a quae mecum communicanda habet, tuto committere poterit. Ego illi injunxi, ut secreto ageret, arreptoque praetextu alio occasionem quaereret, cum M^a D^e V^a privatim colloquendi, ac simul affectum meum in servitia ser^{morum} principum contestandi; rogo igitur M^{cam} D^{uem} V^{am} amice, ut cum illo confiderenter agat, et quicquid ad S. R. M^{tem} d^{num} meum deferri velit, aut utriusque principis nostri interesse putet, ut dicto Nicodemi mecum communicandum concedat. De equo idoneo faciendo itineri prospicerem M^{cae} Dⁿi V^{rae} promptissimo animo, si rescivissem ante, qualem ipsa instituto suo aptum judicare. Vereor enim, si quem misero firmiorem nervis ac corpore graviorem, ut possit expediti itineris difficultates sustinere, aut si misero leviolem, ut sit ferendo; volui igitur incertus utrum gratius sit, mittere equum, qui mediocrium sit virium, quique molestias itineris videatur mihi ferre posse. At si indignus sit, qui M^{cae} Dⁱ V^{ae} offeratur, peto me excusari, nec id quicquid est vitii mihi adscribi, cum nihil sit in potestate mea, quo non sim promptissimo, si sciam M^{cae} Dⁿi V^{ae} gratificaturus, ac honoris loco habitu-

rus, si testari queam summam meam ad servitia ser^{morum} principum Transylvaniae promptitudinem, atque in eos, qui statibus ipsorum addicti sunt, animi adfectum et inclinationem. Si quae praeterea M^{cae} Dⁿⁱ V^{rae} grata officia praestare potero, in iis sentiet me semper paratissimum. De coetero eam divina protectioni et ad reditum prosperum commendo. Dabam Elbingae die 24. Januari (új szerént febr. 3.) A^{no} 1629.

M^{cae} D^{is} V^{rae}

Axelius Oxenstierna

Ad Martinum Buncida Legatum Principis Transylvaniae.

Hátírat: Credentiales datae Johanni Nicodemi, cum iret Regiomontum ad legatum Bethlemicum.

(Fogalmazvány.)

c)

1629. febr. 7.

Memorial, vthöfner the Ährendhen, Som ähre Johanni Nicodemj förtrodde att i Königsbergh förrätta.

1. Skall han sä tidigt skee kan, medh all flit sij till att komma till Königsbergh, Och thet säkert, och oförmerkt.

2. Tyt kommandes, skall han sökie hemlighen tillfälle att komma medh then Siebenbürgische gesandten till taals; antem undher praetext att frågha effter någhon sijn kiendhe wän i Siebenbürgische hoffwedt, eller Någhon annan, och iw alltidh undwikendhes, att kan icke afmerckies motte wara Swensch, myckit mindre medh Canzleren kiendt, heller af honom wara vthschichatt.

3. När han får Sendebudhen till taals, skall han helltsa honom på Canzlerens wägnar, och tesmoignere på behörligit Sätt, hurw kiär haus ankomst i tesse Quarteeren hafuer waret, och huru gierna Canzleren medh honom hadhe kommet till talls Ithem huru gierna han hafuer förstädt Gesanten hafue befallningh af Princen till att communicere medh Canzleren, Deremoot huru ondt honom gör, att ten occasionem iniquitate temporum et locorum skulle förtagas.

4. Nu sedhan ingen annan lägenheet kundhe finnas, hafuer Canzleren sendt honom Johannem Nicodemi till Gesandten, på hans förslagh, att förnimma the ährendher Som han medh Cantzleren hadhe att Communicere, Säsom och förfahra Princens och Princessius i Siebenbürgen stat.

5. Der nu Gesandten Sädant Johanni wille communicere, will han thet troolighen och flite lighen referere igen. Och skall tär på Öfuerantwardha gesanten Canzlerens bref.

6. Huadh nu Gesandten refererer, thet skall han allt flitli-
ghen obseruere hwadh heller thet ähre publica Som angår thet
gemeene wäsendhet, eller Konigl. May.-ttz stat; heller thett ähre
priuata. Princens eget och haus Gemähls stat angäendhe, och
weete Sådhan att notere och referere.

7. Enkannerlighen skall han förfahra in quo statu res Tur-
cicae medh Persianerne stå; Item in quo statu res Tartaricae
the ähre, och om Zanbequyr Giray Som Turken i Sommars
insatte, ähr blifuin besittandhe i Tartarien; eller om Schahin
Giray som bleef fördrefuen, och togh till Saporowski Kossackerne
sjn tillflycht? Ithem huru sakerne stå emellan Turcken och
Pålandh? Och hwadh then chiausén Som war i åhr i Pålandh
hadhe thär han för wärf? Huadh Muscoviterner Sendhebuds
werff till Turcken hafuer waret i tenne Sommar?

8. Så skall han enkannerlighen förfahra, hwadh förståndh
ähr nu emellan Princen i Siebenbürgen och Konunghen i
Pålandh? medh huillke af Pollnische Staterne han ha fuer cor-
respondentz? Ithem, hwadh consilia nu i Pålandh agiteres?
Hwadh wärf Keysarens Gesandter till Warschaw hafuer haft?

9. Huru och nu allt tillstår emellan Keysaren och Princen
af Siebenbürgen? Ithem, emellan Keysaren och Turcken? Och
om inghen säkerheet ähr om fredhen heller Stilleståndhet?

10. Sedhan skall Johannes Nicodemi flitigt förfahra, hwadh
tiendher Som i Königsbergh wanka ifrån een ort och annan,
eenkannerlighen uthur Pålandh och ifrån Riksdaghen, hwadh
tär för consilia agiteres? hwadh för motus animorum thär ähre
in pacem aut bellum contra nos? Ithem hwadh på landhdaghen
i Königzbergh blifuer förhandlatt? Och huru tär allt drifues?

11. Sedhan skall han och undher ett annat skeen praesen-
tere Gesandten ten hesten på Canzlerens wägnar, medh sådant
excus, att effter Canzleren förnam honom hafua een häst på
reesan af nödden, hafuer han weelet schicka honom een häst som
han förmodde att kunne uthstå travailer; men elliest thär han
wüste honom wara tiänt medh een annan Som bätter och tienli-
gere till hoffleffwerne wore, heller och af annan taille, skulle han
gierna hafua sökt honom een uth, Sådan som han i arméen hadhe
kunnet waret tilfångz. Och effter förrättadhe ährendher, och
Begjären att Gesandten wille salutare Princen och Princessinnen
medh Canzlerens redhebogne tjänst önske honom lycka på reesan,
och begifua sigh straxt tillbakas igen.

Actum Elbingh, ten 28 Januarii, (új szerént febr. 7.) Anno
1629.

Axell Oxenstierna.
(L. S.)

Hátirat: Memoriae Gifuitt Johanni Nicodemi tã han reeste till Königzbergh att optagha den Commission Som Bethlehem Gabors Gesandter Martinus Bonciday hadhe till hans Nådhe Cantzleren.

Ezen okirat magyar fordítását Győri Vilmos úr szívesességéből adjuk:

Memoriale azon ügyekről, melyekkel Nicodemi János megbízott, hogy Königsbergben tárgyalja.

1. Oly korán, a mint csak lehet, a leggyorsabban menjen Königsbergbe, még pedig bizonyosan s észrevétlenül.

2. Ha megérkezik, törekedjék titkosan összejöhetni az erdélyi követtel beszélgetésre, azon szín alatt, mintha kérdezősködnék valamely ismerős barátjáról az erdélyi udvarnál, vagy más valami egyébről és mindig kitérőleg, hogy ne vegyék észre, hogy ő svéd, annál kevésbbé, hogy a cancellár ismerőse, vagy pedig hogy épen általa küldetett.

3. Ha a küldöttel érintkezhetik, üdvözlölje őt a cancellár nevében és tanusítsa kellő módon, milyen szívesen látott és óhajtott volna az, hogy ő ezen hadiszállásra jöjjön, és hogy a cancellár milyen óhajta szeretne vele érintkezni, item mily szívesen értesültek arról, hogy a követnek parancsolata van a fejedelemtől, hogy a cancellárral értekezzen s ép ennél fogva mily rosszul esik neki, hogy ez alkalom iniquitate temporum et locorum elodáztatni kénytelen.

4. Minthogy pedig semmi alkalmat nem lehetett találni, a cancellár őt Nicodem Jánost küldötte a követhoz az ő ajánlatára, hogy értesüljön azon utasításokról, melyeket neki a cancellárral közölni kell, és a tárgyalásokat az erdélyi fejedelem és fejedelem-asszony nevében folytatni.

5. Ha már most a követ Jánossal ezeket közölni hajlandó: ez mind ezt híven és gyorsan referálja viszont, és erre nyújtja át a cancellár levelét.

6. A mit pedig a követ referál, azt ő szorgalmasan observálja, azokat, a melyek inkább közdolgok u. m. a melyek a közállapotokra tartoznak v. király ő fge ügyeire, úgyszintén a melyek privát dolgok, melyek a fejedelemnek s hitvesének ügyeire tartoznak; mindezeket jegyezze meg magának s referáljon.

7. Ugyan ez alkalommal értesüljön arról, hogyan állanak a török dolgok, item quo statu res Tartaricae vannak, és vajjon Zambequir Giráj, kit a múlt nyáron a török beküldött, birtokában maradt-e Tatárországnak, úgy szintén Sahin Girájról is, a kit elűzték s a ki a Saporovszki kozákokhoz menekült; Item, hogyan állanak a dolgok Török- és Lengyelország közt? És mi teendője volt azon csausznak, a kit tavaly Lengyelországba küldöttek; mi volt a moszkovita követeknek feladata a töröknél a múlt nyáron?

8. Értesüljön hasonlóképen arról is, milyen viszonyban áll most az erdélyi fejedelem a lengyel királlyal, a lengyel statusok melyikével

áll most correspondentiában, item, hogy Lengyelországban most minő consiliákat tárgyalnak, milyen küldetése volt a császár követének Varsóban?

9. Hogy áll most minden a császár és az erdélyi fejedelem, item a császár s a török között; lehet-e tudni valami bizonyosat a béke, vagy a fegyverszünet felől?

10. Ezután szorgalmasan tapogassa ki Nicodemi János, hogy mi hírek járnak Königsbergben helyről-helyre, úgyszintén Lengyelországból s az országgyűlésről, milyen consiliák agitáltak ott, milyen a motus animorum, in pacem aut bellum contra nos? item, hogy Königsbergben az országgyűlésen mi tárgyalatott, s mi minden történik ott?

11. Ezután más ürügy alatt presentálja a követnek a lovat a cancellár nevében, azzal a mentegetőzéssel, hogy a cancellár értesülvén arról, hogy neki szüksége volna egy utazó lóra, akart neki küldeni egy olyan lovat, mely az úti fáradságokat ki tudja állani; de ha arról értesülne, hogy egy másik, a mely jobb és az udvari életre alkalmasabb, vagy más testállású volna, s úgy neki kedvesebb, ki fogna kerestetni számára egy olyant, a melyen csak található az ármádiában. S ha elvégezte megbízatását, kérje meg a követet, legyen szabad a cancellár nevében a fejedelmet s fejedelmét üdvözölnie s kíváncson neki szerencsés utat, azután rögtön haladéktalanul térjen vissza.

Actum Albing jan. 28-án 1829.

Axell Oxenstierna m. p.

(P. H.)

Hátirat: Memoriale Nicodemi Jánosnak, a midőn Königsbergbe utazott átvenni azon commissiót, melyet Betlehem Gábor küldött Boncziday Márton hozott a cancellár ö kmének.

d)

1629. febr. 14.

Illustrissime Domine Cancellarie, Domine Clemens!

Quae Ill^{tas} V^{ra} cum legato Transylvanico, magnifico d^{no} Martino Boncidai, mihi clementer injunxit peragenda negotia, ea optarem expectationi ac spei Ill^{tis} V^{rae} meae autem voluntati et diligentiae congruenter esse peracta. Nunc vero partim errore partim ipsiusmet legati factum est qualitate, ut quam spem injecerant haud expectatae literae, ea praesens legati conspectus nos fere destituerit. Error is fuit, quod a legato scriptae putarentur, qui cum nec scribere latine, nec fari satis possit, eam curam in medicum electoralem Othonem Bötcherum, cui se totum, traditis a Strassburgio literis intectum esse voluit, subdito tantum nomine suo, reiecerat. Conjecit ergo is in chartam semiintellecta, et talia quae majorem a se spem generare apta erant quam quibus legatus par foret. Nec enim ejus erat ingenii, quod mihi visus sum animadvertere, ut cautissimus alioquin Bethlen ei magna commit-

teret, aut ejus animi, ut non potius lucelli causa, quam quae sciret, mihi patifacere in animo haberet, isthic peractis reliquis suis negocijs, haereret. Referam tamen submitte qualia fuerint, quae post tridui molestam negotiationem ab illo elicere potui. Eodem quo Regiomontum appuli die, qui fuit 28 Jan. redditus de manu in manum Ill^{is} V^{rae} literis, nemine praeter dictum Othonem praesente, qui tamen mox secesserat audientiam impetravi. Ubi postquam nomine Ill^{alis} V^{rae} felicem in hasce oras adventum ei gratulatus fuisset, monstrabam nihil optatius Ill^{ti} V^{rae} contingere potuisse, quam si praesens praesenti S^{ae} R^{ae} Mis Sueciae, erga serenissimos Transylvaniae principes adfectum et animi summam inclinationem suam quoque observantiam contestari, et vicissim Suarum Seren^{tum} statum florentem ab ipso ediscere, praeterea de rebus maximi momenti Sam Ram M^{tem} d^{num} nostrum clementissimum et serenissimum Bethlen concernentibus cum Sua Mag^{ca} Do^{ne} coram agere posset. Verum animadversa locorum ac temporum iniquitate, quod id sine praesentissimo S^{ae} M^{cae} Do^{nis} per Poloniam rediturae, periculo confieri non posset, dolere oppido Ill^{tem} V^{ram}. Nunc autem postquam nulla alia, nisi per internuncium, tuta congregiundi ratio supereset jussu Ill^{is} V^{rae}, et ex consilio S^{ae} M^{cae} Do^{nis} adesse me ut perciperem quae nomine serenissimi sui principis communicanda haberet, ut ea Ill^{ti} V^{rae} quanta fieri posset, fide ac diligentia referrem Responsi loco tuli, gratissimum sibi esse, quod missus forem ad cognoscendum id quod vellet aperire; id autem unico verbo aliud nihil esse, quam quod serenissimi Bethlemi adfectum erga Sam Re^{am} M^{tem} Sueciae testificaretur, et quod cor. S^{ae} Ser^{tis} Sac^{ae} Reg^{ae} M^{ti} allatum veniret. Ego qui hoc in morem curialium ac civiliter tantum dici existimabam, caetera cognoscendi cupidus, vicissim studium et inclinatum animi voluntatem S^{ae} R^{ae} Mis, erga ser^{mum} Transylvaniae principem, uti par erat, depraedicabam, tum propter affinitatem ac conjunctionem summam, tum etiam propter reliquam amicitiam, quae intuitu ac contentatione summarum serenissimi Bethlemi virtutum, altas in pectore S^{ae} R^{ae} Mis egerat radices. Caeterum adfectum et amorem utriusque mutuam tam esse notum, ut jam non amplius fas esset illum in disceptationem vocari. Quod si vero praeterea nonnulla particularia ipsi essent commissa, libenter quoque me ea percepturum. Ibi tum offenso vultu, annon satis est, inquit, quod vobis cor mei principis offero, si ipsummet principem adferre potuissem, fecissem, et cum dicto quaesivit, an praeterea ipsum aliquid vellem? Respondi me huc vocatum debere expectare, num ille plura haberet, quae diceret. Tamen ne uterque frustra esset, ille quod vocasset, Ill^{as} V^{ra} quod me mittendo vocanti obtemperasset, velle me (nisi ipsi aliter videretur) ab ipso exquirere statum

serenissimorum Principum Transylvaniae. Existimabam enim paulatim placatiorem me habiturum, ubi cognito quid offendisset, moribus morosi me adplicuissem. Nec enim noveram, id quod postea comperi, offensum fuisse quod loco aurei torquis, pretiosius donum, equum cujus pretium ac virtutes dijudicare non sciverat, homini ad sordes usque avaro, attulissem. Respondit, etsi praeter spem meam, sibi hoc non displicere. Tum de statu Principum suorum pauca ac pervulgata elocutus, dixit se missum ad electorem, ut gynecaeum serenissimae Principis Transylvaniae comparatis virginibus ac mundo muliebri, restauraret. Ego de moribus ac ritu gentis nonnulla inquirens (ubi disertum offendi) relabebam ad statum causae communis, quem cum non intelligere videretur, rerum Turcicarum, Tartaricarum, ac Moschoviticarum, generalem injicio, mentionem, esse res Christianorum, ac praesertim Evangelicorum adeo afflictas, ut non dispicerem qua ratione iis succurri posset, nisi ac opem Paganorum, quod esset malorum malum, sed tamen necessarium remedium, confugiendum foret. Ille veluti parum sollicitus de rebus christianorum, laudibus vehebat ser^{mi} Bethlemi potentiam, quod et esset amicus summus ac filius Imperatoris Maximi Turcarum, et vel nutu solo 100,000 equites suos educere posset, quorum auxilio quamvis ingruentem externam vim facile esset propulsaturus. Annuebam Suae Ser^{ua} magnam esse potentiam, prudentiam quoque et caeteras Sae Ser^{ua} virtutes mihi haud esse incognitas; sed tamen non fore ex dignitate aut utilitate Christiani nominis, si separatas a rebus Christianorum afflictis, rationes habeat tam potens ac praesertim evangelicus princeps. Praeterea aliquomodo cognitum mihi esse aegerrime ferre Sam Ser^{tem} quod potentia Austriacae Domus caeteros Europae principes adeo premat, idque Pauli Strasburgii literis, quas ipsemet attulisset, uti etiam multa alia quae Sam M^{cam} Do^{nem} latere non possunt, haud obscure significari, quocirca non dubitare me quin aliquid hujusce rei in mandatis habeat, mirari vero cur illa sibi ipsi velit reservata. Tum vero paulum exporrectiori fronte, non inficiabatur sereniss^{um} Transylvaniae principem aliquid moliri contra Caesarem et Polonum, sed tamen expectare rei bene gerendae occasionem, ejusque ad felicem exitum perducendae certissimam spem, absque qua nihil foret auspicaturus; nec enim satis esse bella suscipere, nisi quem exitum habitura sint, animo quasi praeconcipiatur. Cum huic sermoni insistere vellem, et plura in eam sententiam inquirerem, abruptis sermonem, et praehensa manu mea duxit secum ad prandium. Eo finito, ac hospitibus reliquis dilapsis, caepi rursus interruptum sermonem iterare, augurans dilutiore jam facto (nam largiter biberat) rem felicius processuram. Verum frustra fui. Quin ad reliqua indignantis animi

indicia, hoc quoque adjecit, ut evaginato quem gestabat ense falcato diceret, si gladium princeps vobis misisset, attulissem, cor vero suum transmisit, acquiescite. Felicitatis tamen fuit, quod causam ob quam indignatio isthaec animum ipsius subierat, olfacerem. Nec enim dissimulabat. Itaque donum jam quod antea civiliter extenuabam, impense laudare caepi, cum hominem impellerem, ut jam recta in hospitium meum duci vellet. Tum vero cognita equi generositate, faciliorem se exhibuit. Sunt autem haec ferme, quae isthoc die, et sequentibus duobus, licce aliisque artibus ab ipso expressi. Evocatum se a serenissimo suo Principe, rure ubi habitat, Claudiopolin dixit, et mandatus nonnullis instructum, turbate tamen ac raptim jussum deinde ad Strasburgium ire, qui de reliquis plenius edoceret, quo facto se in iter conjecisse. Ac primum quae Strasburgius Illⁱ V^{rae} scripserat, eorum omnium fidem adstruebat, Turcam rebus jam contra Persam florentibus, lacessitum incursionibus Cossaccorum et memoria veterum injuriarum, instigatum quoque Moschi (cujus legatus ad portam ea de causa hactenus haesit) et Tartari adhortationibus, ope potissimum Bethlemi ad omnes occasiones intenti, facile permotum iri, ut in bellum Polonis ea ex parte inferendum, submissis aliquot millibus militum, consentiat, et quae praeterea literis ipsis continentur. Deinde sereniss^{im} Transylvaniae principem per legatum suum nuper ad Imperat. Turcicum Franciscum Miko thesaurarium et consiliarium intimum, obtinuisse 12,000 Janitzarorum, qui ad quemvis Bethlemi nutum praesto excubarent, Tartariae chamum Zanbequirum Girai, quem non ita pridem in regnum reduxerat Turca ejecto Schahino, cum 100,000-bus adfuturum quamprimum requiretur, Moschum finitis induciis copias suas conjuncturum. Haecque pacta stipulato juratoque esse inita, Schahinum Giray, apud Cossaccos Soporovianos ad quos regno pulsus confugerat, res magans agitantem, paulatim in societatem partium trahi, aut saltem ne inimicus esse malit, missis a Bethlemo muneribus placari. Bethlemo multos ac magnos in Polonia esse amicos, qui consilia ejus foueant; interque eos Starostam Sendomiriensem, qui ad fines Ungariae habitat, et latissima possidet territoria; praeterea Lecznoschi Palatinum Belzensem, Sbaraschi Castellatum Cracoviensem, Wotschi Mareschallum Regium, et ipsum quoque Christophorum Radziwilium, cum Sapieha alisque nonnullis, quibus omnibus a Bethlemo literas tulit, quas partim reddidit, sed secreto, partim in reditu, ubi tutius liceat, redditurus est. Eas se Warsaviae, cum in ipsum fuisset inquisitum, sub terra occultasse, postea perae vili ac lacerae (quam ostentabat), ne proderentur, inclusisse. Bethlemum praeterea multos per Poloniam ac Silesiam clanculum dispositos habere cursores ac nuncios. Arresto detineri Wratsla-

viae quendam Stephanum Balinfi, legatum Transylvanicum, huc missum, qui liberatus plura ac majora nobis significaturus sit. In posterum plures ablegatum iri, idque missitationibus frequentibus legatorum ac tabellionum agi, ut obtentu alio via inter nos et Transylvaniam apertior fiat, et omnia rei auspicandae momenta observari queant. Bethlemum ipsum continuis et magnis itineribus, praetextu vario, fines Transylvaniae, Moldaviae et Walachiae pererrare, non alio fine quam ut rei gerendae oportunitates et commoda locorum temporumque perquirat. Cum vellem expiscari an Bethlem regno Poloniae inhiaret, vel spem saltem aliquam ejus patiundi animo concepisset, idem a me de S^a R^a M^{ti} D^{co} nostro clementissi^o conatus est elycere, laudibus vehendo S^{ae} R^{ae} M^{tis} virtutes, ac praecipue fortitudinem ac prudentiam, quod non segnius a me in extollendo Bethlemo factitatum, citra affectationem tamen. Tandem tamen haud obscuris signis collegi Bethlemum eo inclinare, multosque in Polonia procures qui pontificiae religionis sunt, dolere quod non esset ejusdem cum ipsis sectae, caeteros aperta animi cupiditate in ipsum ferri caeterum utcunque res cadat de fautoribus caput rei esset clypeo et armata manu res peragatur. Denique adjunxit, sed paucis, cupere ex animo sereniss^{um} Bethlemum rebus nostratum subsidio venire, et Imperatoris ac Hispani ad crescentem potentiam, quam vereri illum ne in perniciem Evangelicorum crevi erumpat, sisti. Haec summa eorum fuit, quae retulit legatus Bethlemicus. Rerum vero Persicarum status, et quae consilia agitentur in comitiis Warsaviensibus, qui duo legati caesarei ibidem gerant negotii, et, quae Chiausus Turcicus hoc anno in Polonia egerit, aliaque quae rogavi, plane ipsi erant incognita. Rogo autem Ill^{em} V^{ram} quam possum submisissime, ut si desiderio Ill^{is} V^{rae} haec non satisfaciunt, aliis potius causis quam meae voluntati adscribatur. Hisce Ill^{tem} V^{ram} cum familia generosa Reip. Superstitem quam divitissime voveo. Dabam Elbingae 4. Febr. (febr. 14.) Anno 1628.

Ill^{is} V^{rae}

obsequentissimus servitor ac cliens
Johannes Nicodemi.

Hâtirat: Johannis Nicodemi Relatio de commissione sua ad legatum Bethlemicum Regiomonti.

e)

1629. febr. 3.

Unas a tuo discessu abste accepi literas, Cracoviae datas, et praeter has nullas. Reliquae aut sunt in itinere, aut interceptae. Quas nunc cum principis Transylvaniae legato dedisti, illae mihi

recte sunt redditae; hoc unum deest, quod ipsum legatum convenire non liceat. Causas ipse reddet. Quae scribis mihi de statu rerum consiliis et intentione Turcae, Moschi, Tartari et quid princeps sentiat de electione Poloniae regis, si hunc mori contingat, aliaque illa cognitu mihi sunt jucunda, et quantocius ad regem meum referam, nec dubito quin habiturus sit prima occasione responsum ad principem deferendum. Ego hoc magni momenti puto esse, ac te in omnibus caute debere progredi. Si principem aliquo inclinare intellexeris, vel ad electionem sui ipsius, vel ad electionem regis mei promovendam, sicuti mihi videris in literis tuis sentire, ut destinata ipsius foveas, in quam partem illum perspexeris propendere, donec certior a rege nostro resolutio subsecuta fuerit. Interim sicuti in mandatis habes, ne intermittas directe aut indirecte principem ipsum in Polonos concitare, dum rex Poloniae in vivis est, deinde ut Turca Tartarus, Moschus excitetur, quo tutiori loco et expeditiori sint res, et destinata regis mei. Novis etiam Farensbachium fuisse hic apud regem se(r)vitiaeque sua obtulisse atque ad principem (Transsylvaniae) certis cum mandatis missum esse, ut conductis Hungarorum aliquot 1000^{bus} et adiunctis Tartaris impressionem in Poloniam faceret, atque armis sibi transitum pararet, sicuti haec ex ipso ulterius cognosces.

De statu rerumstrarum: Scito regem meum a tuo discessu habuisse in animo Graudentum obsidere, et simul proelii copiam quaerere cum hoste. Obsidio Graudenti impedita, quod hostis castra sua ad moenia urbis collocasset. Rex interim stratagemate occupavit Nienburgum, et magnam exercitus Polonici partem (quae res suas isthuc tanquam in locum tutum contulerat) sarcinis ac curribus spoliavit. Motis deinde castris Strasburgam expugnavit spectante hoste ac emissis pabulatoribus Masowiam ad 8 a Warsawia milliari diripuit, nihil contra audente hoste, sed se suis castris continente, nec unquam proelii copiam faciente. Inde reditum est integro cum exercitu ad haec loca, ac licet in animo erat tentare Neumarchum, tamen quod exercitui non possent supeditari iis in locis necessaria, consilium mutatum fuit. Duo infortania habuimus: unum, quod comes Turnensis junior febris correptus ad Strasburgum aliquot post diebus in vivis esse desierit, — vir vita longiore dignus; alterum quod tribunus Baudesin decimo quarto a suo adventu in regia castra die, cum esset cum suo regimento et aliquod peditibus emissus Osterrodam, incidit in Polonicum exercitum, forte fortuito illam viam obsidentem ac nescio quo suo fato, seu a suis desertus, seu aviditate pugnae longius provectus, captus est cum paucis, ac paucioribus laesis in universum vix quadraginta equitibus. Caeteri salvi redierunt, tribuno cum paucis desiderato. Rex hinc in Sueciam rediit die

28 Octobris, et salvus adpulit initio Novembris cunctaque per dei gratiam optimo sunt in statu. Banerio nuper ad Höfft certamen fuit cum Dantiscanorum vice-tribuno Behmo. Hic vero in fugam coniectus occisis centum quinquaginta suorum elapsus rediit Dantiscum, haud officiose admodum a suis receptus. Hic actum de pace aut induciis est ab initio Novembris usque ad exitum Decembris, mediante electore Brandeburgico; verum cum de pace conveniri non posset, hortatu e suasu electoris ceptum est agi de induciis, seu suspensione armorum, ad quinque aut plures annos. Ejus condiciones a nobis propositae fuerunt, sicuti ex adjuncto exemplari videbis. Facta spes est subsequendi tractatiis ulterio-
 ris post comitia; verum, ni fallor, nihil habet rex Poloniae minus in animo quam pacem; sed ut decipiat ordines, loquitur magis cum illis, quam sentit. Agitur quoque nunc de pace inter caesarem et Danum, sed quo eventu, haud possum affirmare. Si quid fuerit constitutum, sine dubio fiet illud in praepjudicium causae communis. Rupellae sunt deditae et muri diruti. De pace agitur inter Gallum et Anglum, et creditur coalescere posse. Belgae in aureo vellere Indico auferendo favente sunt usi hoc anno fortuna, intercepta una classe, quae argentum Indicum in Hispaniam ferebat. Illa jam adpulit in portum Angliae Ploumit. De caeteris edocere melius per ipsum legatum. Vale. Raptim Elbingae die 24 Januarii Anno 1629.

Adderem alia, sed ne exerescat epistola, hic cogor consistere.

Dⁿⁱ Tuae amicissimus

Axeliis Oxenstierna mp.

A cursivval szedettek rejtelmes irással.

Hátirat: Cancell breef til Paul Strasburgh, svar på det bref som Boncidai fördhe.

A titkos jegyek abc-je.

a = Z, 12, 20, 28.
 b = 36.
 c = X, 60, 68, 76.
 d = 13, 21, 29.
 e = V, λ, 37, 45, 53.
 f = 61, 69.
 g = 14, 22.
 h = R, 38, 46.
 i = Q, 62, 70, 78, γ.
 l = o, 39, 47.

m = II, N, 63, 71, 79.
 n = M, 16, 24, 30, 32.
 o = 40, 48, 56.
 p = U, 62, 64, 72, 80.
 q = 17.
 r = 41, 49, 57.
 s = 65, 73, 81.
 t = F, 18, 26, 34.
 u = Θ, 42, 50, 58.
 x = 19.

959	= legato, legatum.	1440	= responsum.
1775	= princeps Transylv.	1369	= principem.
401	= convenire.	837	= inclinare.
1520 ^u	= statu.	895 ^{eris}	= intellexeris.
374 ^{is}	= consiliis.	484 ^{ta}	= destinata.
1974	= Turcae.	1294	= perspexeris.
1856	= Moschi.	900 ^{as}	= intermittas.
1981	= Tartari.	846 recte	= indirecte.
1980	= Tartaris.	1973	= Polonos.
591 ^{ne}	= electione.	1195	= obtulisse.
1837 ^{is}	= Poloniae regis.	1784	= Hungarorum.
1421 ^m	= regem.	1839	= Poloniam.
1209 ^{ne}	= occasione.	211 ^l	= armis.

VI.

1629. j u n. 8.

Durchleuchtiger Grossmechtigster AllerGnedigster König und Herr.

Meiner gehorsamsten schuldigkeit genügen zu leisten, habe ich vor notwendig angesehen, ehe etwass ferners E. K. M. ich berichte die ursachen zuforderst, meines langwierigen reisen, und dadurch ich hin und wieder aufgehalten, zu aduisiren, und welcher gestalt, ich jedes orts ankommen und verichtet habe. Wie ich nun von E. K. M. den 19. Nouembris stil. vet. vorflissenen jahrs zu Calmar meinem urlaub genommen, bin ich volgends den 25 nach Gotthenburg und 1. Decembris zu schiff gehende in dem Gurischen gat in Hollandt am 20 stil. nouo ankommen, von dannen den 31 ihn des grafen Hage mit Camerario mich zu unterreden, ihne den achten tag auf erlegung des wechselfs warten müssen und von dannen nach Vlissingen mich begeben, wor ich auff Wind biss den 23 stil. nouo vorharren müssen, und 25 in Bologien ankommen, und den 28 auff Paris per posta angelanget, von Königl. Denmarkischen daselbest residenten Zobeln bin berichtet dass er auss Brüssel gewisse nachrichtung und breiffe hette, dass sie meine person und vorgenommene reise wohl wusten und von ihn fleissig gewarnet worden mich wohl vorzusehen; gleicher weise habe ich zu besserer sicherheit meiner reise mich mit des hertzen zu Mantua residenten Mons. Priandy beratschlaget, welches weges und gelegenheit ich am sichersten fortkommen möchte, der nit allein in gutter geheimb vertraulichkeit mir allen seines hertzen damahlig zustandes verstendiget und informiret, sonderen auch einen expressen curir dess hertzen, welchen alle strassen und affectionirte bekant gewesen sugegeben, wor auf nach vorfleissung 6 tagen des 3 february stil. nouo daselbest hinweg.

Vnd ob ich wol wegen des königlich Marches dei posten gebrochen gefunden, dennoch den 6 zu Dyion arriuiret, folgenden nach Chalon mich zu wasser die Saune begeben, und nach Mascon gefahret, und weil die posten nicht weiter gegangen, habe durch ordinarien nach ^{Geneua} 24. 69. 27. 70. 42. 68. mich begeben vnd 17. Febr. angelanget. Am demselbigen ^{ort} 39 75. 30. hab ich so viel erfahren das nit allein die ^{stat} 87. 30. 21. 31. sonderen auch die ^{Evan-} 69. 42. 21. 27. 24. ^{gelische} 69. 72. 48. 87. 45. 36. 69 ^{eigenossen} 69. 48. 30. 29. 69. 27. 39. 88. 86. 70. 26. nach gelegenheit der zeit alles wass müglich E. K. M. zu besten gerne thuen vnd erweisen werden, davon ich doch dissmaal als ad presens negotium non attinet, bis zu meiner bey E. K. M. persoh[n]-lichen anlangung, keine weiter meldung thun will, vnd von dannen durch die Schwitz Punten vnd Veltelein den 17 auff die Venetianischen grentzen angelanget, aber wegen dess bandi Sanitatis vnd das die Schwitz in allen orten infectiret gewesen, nicht auffgehalten, sonderen her nacher mit gelt beweget, vnd durch den breiffe zum hertzogen zu Mantua mit grosser müge durch ihren statum bin durchgekommen, vnd meine reisse zu denselbigen hertzog. so ich zu Viadona gefunden, hat sich merklich gefreuwet, als er E. K. M. schreiben empfangen vnd aller submission vnd freundschaftt gegen E. K. M. erbotten. Darauf bin ich den 7 Martii von ihm weider hinweg vnd zu wasser auf Venedig zugereiset, da ich den 10 gearriuiret. Den folgenden tag bin aufs Pallatium E. K. M. schreiben dem hertzogen zu vberliefern gegangen, vnd als bald ins Collegium gerufen worden, hab den hertzogen E. K. M. schreiben vberliefert, vnd solchen bescheidt bekommen, dass die serenissima Rep. von E. K. M. löblichen vorhaben vnd grossen valor genunglich informiret, vnd wohl wünschen möchte, mit deroselb grossere vnd bessere freundschaftt zu machen vnd zu vberflus noch zu andermahl mich ihn collegium geforderet, nicht allein eine gallere verorderet, sonderen (wass bei innen gar wunderlich ist) E. K. M. sachen nicht gerumet mehrer proclamiret mihr offtermahl presenten vnd allen favor erweisen sich der gestalt bezeuget dass ich nicht zweifeln kann, wo ferne E. K. M. eine bequeme person dahin zu residiren verordnen wollen, es zu dero vorhabenden wesen vnd bestendiger alliance gute beforderung thun werden dauon ich so woll de modo als von dero affection coram bericht thun werde. Habe ich desto weniger in der fünffte wochen, ohn angesehen ich die gallere als baldt gehabt, wegen bössen wiederwertigen windes, dass die Repu. sel[st]bstn gerne anderst gesen mogen, aufhalten müssen, biss ich entlich von dannen am 10 vnd 14 Apri. zu

Spalotro ankommen, vnd meinen weg gleich auff Siebenburgen
 nemmen wolte, weil der Furst alda residiret, zu Bellogrado als
 ich vber die Donau setzen wolte habe ich mit dem Calmigkan
 gubernatoren des orts wegen dess passes reden müssen, welcher
 keines weges passiren lassen wolte, vnter der entschuldigung, dass
 es ihm bey leben verlust von dem Bascha vnd der porten verbot-
 ten sey keinen zu 257 passiren, ehe dan der ^{Vesier} 54. 69. 90. 48. 75. von
 Ofen
 39. 81. 69. 27. sey auertiret, vnd zwar jn gluk E. K. M. vnd meiner
 desto besserer vorrichtung dan als ich daselbst den 7 May
 7. 84. 21. 48.
 angelanget hat ^{er} ^{mich} 69. 75. 84. 48. 45. 36. alsbaldt, dess anderen tags zu
^{sich} ^{forderen} ^{lassen,}
 87. 48. 45. 36. 81. 39. 75. 57. 69. 76. 27. 72. 21. 87. 69. 27. vnd E. K. M.
^{schreiben} ^{frewden} ^{em-}
 87. 45. 36. 75. 69. 48. 33. 69. 27. mit 81. 75. 69. 42. 57. 70. 27. 69. 84.
^{pfangen,}
 51. 81. 21. 27. 24. 69. 26. aller freundschaft sich erbotten vnd nach dem
 er von mich vorstanden wieviel dem ^{Ottomenni-} 39. 30. 40. 84. 21. 27. 48. 87. 45.
^{scheu} ^{hauss}
 36. 69. 26. 36. 21. 42. 87. daran gelegen zu wass vor guter gelegen-
 heit daselbige gelangen könne vnd wass den ^{Hause} 36. 21. 42. 87
^{Österreich} ^{abbruch}
 39. 87. 30. 69. 27. 75. 70. 48. 45. 36. vor 21. 33. 75. 42. 45. 36. dadurch
 geschehe. Worauf er sich hoch beklaget dass ich nicht vor zwei
 monat eher kommen vnd von E. K. M. schreiben an die ^{Port-} 51. 39. 75.
^{ten}
 30. 69. 27. mitgebracht habe, dan gewisslich dazumahl der
^{Vezir} ^{Asa} ^{Po-}
 54. 69. 90. 48. 75. 21. 90. 20. mit der gantz Armée sich in 51. 39.
^{len} ^{Capi-}
 72. 69. 27. gewendet haben würde, vnd mir stracks einen 45. 21. 51.
^{tein} ^{Basscha} ^{Schwar-}
 48. 30. 21. 49. 27. 33. 21. 87. 45. 36. 22. vber dass 87. 45. 36. 54. 21. 75.
^{tze} ^{meer} ^{Zauschen}
 60. 90. 69. 84. 69. 70. 75. neben zweyen 90. 21. 42. 87. 45. 36. 69. 27.
 zugeordnet vnd versprochen 10,000 Zur 10. 1000. 242 vnd alles 272 von den
^{Galeren} ^{schenken (?)} ^{auf-}
 24. 21. 72. 69. 75. 69. 27. vnd 30. 87. 45. 36. 69. 60. 70. 27. 21. 42. 81. 33.
^{bieten} ^{Bethlem}
 48. 69. 30. 70. 27. zulassen wofern 257. dass seine darbey thun
 wuerde, alss bald die ^{porten} 51. 39. 75. 30. 69. 27. anertiret von meinem
 anbringen, vnd mich damit abgefertiget. Bien demnach entlich
 am 15. ^{May} ^{Bethlem}
 84. 20. 48. bey 257. angelanget ihm in beiwesen
^{Strassburgers} ^{mandata}
 87. 30. 75. 21. 87. 33. 42. 75. 24. 69. 75. 86. meine 84. 21. 27. 57. 21. 30. 20.

proponieret
 51. 74. 38. 51. 39. 26. 47. 75. 68. 29. vnd zu antwort bekommen, dass
 E. K. M. sich errinern könnten, wass er deroselben vor diesem
 durch Dreillingh
 30. 75. 69. 78. 72. 48. 27. 24. gerathen vnd mich gesaget das
 E. K. M. plombeo pede in den sachen hat procediret vnd wegen
 293 vnd weil kein Volck in seinen lan-
 48. 27. 86. 68. 47. 27. 69. 28. 71. 20. 26.
 den zu bekommen Wer-
 56. 69. 27. 89. 41. 32. 70. 59. 38. 83. 85. 69. 27. wegen der 53. 68. 74.
 bugh
 33. 42. 28. 25. sich entschuldiget, worinnen ich ihme selbst zu zeu-
 gens geben muss, dieweil nit allein in den letzten mit dem
 Keyser gemachten tracta-
 59. 68. 47. 86. 69. 74. 23. 70. 83. 20. 44. 35. 29. 68. 26. 30. 75. 21. 45. 31. 22.
 ten Freye Heyduckhe
 29. 69. 27. die 80. 76. 68. 77. 69. 35. 70. 78. 58. 43. 46. 60. 70. 26. dem
 keyser gehuldiget
 61. 68. 78. 88. 68. 74. 23. 70. 37. 42. 73. 58. 49. 24. 30. sondern auch die
 gemuth deroyennigen die ihme zufor gerne gefolget, meisten
 theils geändert seind; also dass er ohne wis-
 38. 35. 26. 68. 53. 47. 86.
 sen und verwilligung
 88. 70. 26. 41. 28. 57. 42. 70. 76. 53. 49. 71. 73. 49. 25. 43. 27. 24. des
 Turkhen (?) nichts thun kan
 29. 42. 74. 40. 61. 70. 26. 26. 48. 45. 36. 31. 38. 30. 37. 41. 28. 59. 20. 28.
 vmb so viel mehr weil der Woiwoda in Muldau sich zu dem Polen
 geschlagen, nicht desto weniger erwarten wir von der Por-
 50. 38. 74.
 ten
 29. 68. 26. eine resolution, wan die gekommen sein wirdt, wirdt
 er sich mihr cathogorice erkle-
 44. 20. 29. 35. 69. 23. 39. 75. 48. 45. 70. 68. 76. 60. 72. 69.
 ren
 74. 70. 28. müssen. Die schreiben, welche E. K. M. mihr ahn etz-
 liche personen in Polen
 47. 26. 50. 38. 71. 68. 26. gegeben vnd itzo gutten
 frommen schaffen könnten, habe ich bisshero nicht forschiken kon-
 nen, will auch dar Bethlem
 457 nit gestatten das ich sie fortschi-
 ken solle, wass die vrsach sey, kan ich nicht wissen. Mehrres so
 wegen vngewissheit vnd weitlaufftigkeit nit zu schreiben ist, wird
 Major Witzleben
 83. 20. 47. 38. 74. 53. 48. 89. 71. 68. 32. 69. 26. dem ich volkomliche
 information gethan vnd er selbst gesehen E. K. M. unterthenigst
 vnd grundtlich berichten; wofern ich aber gewüst hette, dass
 E. K. M. nicht vorhin alles zu einer gewissheit hette bringen
 lassen, wolte ich der sachen zu andere color gegeben haben dan
 man es nit hier sondern bey
 27. 47. 29. 35. 48. 69. 74. 86. 38. 27. 70. 70. 74. 28. 32. 68. 77.
 der Porten suchen
 57. 69. 76. 50. 39. 76. 30. 68. 28. 86. 41. 44. 36. 69. 26. sollen. weil

Bethlem nicht von sich, sonderen von der Por-
 357 51. 38. 26. 56. 68. 74. 50. 38. 75.
 ten dependiret und derowegen wofern
 30. 69. 26. 57. 70. 51. 68. 28. 58. 48. 76. 68. 30.
 E. K. M. noch etwass nutzlich verrichten will, müssen E. M.
 verehrungen an den Tur-
 42. 68. 74. 69. 35. 75. 43. 26. 24. 70. 28. 20. 26. 56. 68. 26. 29. 41. 74.
 kbischen Keyser Basscha
 59. 47. 86. 44. 35. 70. 28. 60. 68. 78. 87. 69. 75. vnd 33. 21. 87. 46. 36. 22.
 vnd volkommene instruction gantz-
 47. 26. 86. 29. 74. 41. 44. 30. 48. 35. 26., 23. 20. 26. 89. 71.
 lich verbüntnus Polen
 48. 46. 36. 70. 41. 68. 74. 32. 42. 26. 29. 27. 41. 86. gegen 50. 38. 71. 68. 26.
 tractiren vnd zu sluesen vnd von wegen ferne des weges cartas
 blancas neben den literas de camby welche nirgens als auff Vene-
 dig dirigirt werden können, mir verordnen lassen, vnd dar-
 bey einne vorpflichte person aus dero Cancellary abfertigen, wel-
 che solche alles vberbringe vnd hernach mehr ihn den verrich-
 tungen beiwone, vnd dass desto ehe weil Bethlen mich in die
 257
 lenge alle suspicion zu vermeiden
 21. 71. 73. 68. 86. 41. 87. 50. 47. 44. 48. 38. 26.
 nicht leiden kan weil sy schon desswegen mit
 71. 68. 48. 56. 69. 27. 60. 20. 26.
 einnem expostuliret haben, vnd wirt alssdan mich nichts ihn
 der welt hinderen, bey der Porten alles
 51. 39. 75. 30. 69. 27. 21. 72. 71. 70. 87.
 zu erhalten
 90. 42. 69. 75. 36. 21. 72. 30. 70. 27. Wass E. K. M. begeren, ohne
 dass auch sich nunmehr zum öffentlichen kreig die sachen ahn-
 sehen lassen, weil di Cossaquen nicht allein grossen schaden alder-
 wegen vmb den litora Pontus Euxini gethan, sonderen mitt dem
 Schahie Gery die Stat Kaffe belagert vnd mit stücken beschos-
 sen vnd woferne der Capitien Bascha General nicht mit den
 Galleien der stat zu succurs gekommen were, eingenommen
 hetten, vnd ihn abzug gantz Krim devastiret; darzu ist auch
 nicht dass gerinste der abfall dess Voivoden in der Muldau, dar-
 auss E. K. M. pro sua prudentia den ausgang leichtlich spüren
 kan, vnd sicut alle die andere Wesiren der Mufti ihn der opinion
 gewesen, dass man Polen attackuiren vnd mit Persian (weil der
 alter vnd valoroser konig gestorben) ein stillstant zu machen;
 aber der Wezier Asan durch seine obstination gegen Babylonien
 der Armée gefuret hat; die letzte aber avissen die wir vor etzli-
 che tage gehab haben sein diese, dass der Sardar Mehemet
 Basscha von Constantinopel allbereit vber die Donau gezogen zu
 welchen der Bosna Basscha welcher vor diesen Abassa oder
 Esseron Basscha gewesen vnd der ohne lengst wider zu gehorsam
 kommen ist, darneben auch der Akerman oder Weisenburg
 Basscha nebenst den budziak tattern, stossen solle vnd in kurtzen

sich an der Dona auf dem rendezvous finden werden, vnd woferne die Tartaren von den Cossaquen nicht verhindert werden, sich ohne zweiffel bey ihnen auch finden, wo ich E. K. M. vollige Commission vnderdessen bekommen werde, (vnd sie bastant werden sein in Polen zu gehen) will ich mich zu ihnen begeben vnd wie ich vor diesem dem Vezier persuadiret habe, darzu bringen

dass Sie Kamuniz attaquiren sollen

56. 20. 86. 87. 47. 68. 59. 21. 84. 41. 26. 48. 89. 22. 29. 31. 20. 62. 42. 49. 74. 69. 28. 87. 38. 71. 73. 70. 26.

weil die Cossaquen dadurch ihn ihrer grossen macht ruiniret werden. Ich hoffe ihnen mit Ihrer gantzen Party so veil zu thun gegeben werden wirdt, dass si sich genug an diesen Orten allein haben vnd nicht anderstwo werden E. K. M. verhinderlich sein können vnd vorspreche ich nit mit Worten, sonderen bey meinem leben wofern bey zeiten vnd ohne guter gelegenheit verseimung producta mir zu geschiket vnd mittel gemacht werden, alles das in ipso effectu zu erweisen. Ohne grosse Vnkosten aber wird es nit abgegon, weil an solchen ort viel auf dass eusserliche gesehen wird, vnd weil ess die erste ambassade ist. Vor mein person will ich mich zwar an genauesten behelffen, aber die presenten sowoll dess Keysers als dero Baschen wirdt etwas müessen auffgehen, vnd könt eine taugliche person von E. K. M. verordnet werden, den selbst aussgebe vnd alles hernach verrechne, weil auch die Moscowiten suchen bey der porten einne alliance zu machen, vnd den kreig gegen Polen zu wenden. Werden E. K. M. woll darauf bedacht sein, vnd mich laut dero willen expresse befehl zu kommen lassen, wie mit einnen vnd ihm der porten wegen desses procediren solle. Biss dahero habe ich wegen lengen der zeit alles wass ich an vnd vmb mich gehab vorzeret, bitte E. K. M. vnterthenig erster gelenheit mich etwass oberzumachen. Derselbige den Allmechtigen zu gedeilicher prosperitet vnd mich zu dero kon. Gnaden vnterthe-nicht befelen thue lebe vnd sterbe himitt

E. K. M.

vntertheniger vnd gehorsamer knecht
Fsbach
(Wolmar Farensbach.)

Datum Mulbach den 8 Junij Anno 1629.

VI

1629. sept. 6.

Durchleichtigster Köning freuntl. herzvielgeliebter Herr Bruder vndt Schwager. Dieweil E. K. W. mir die hohe gnade vndt freuntschafft gethan haben, sich auff mein bitt vndt begeren

gefallen lassen Monsieur Strasburg als Ihr rath mir vndt meiner sache zum dienst vnd besten hier gehalten, er auch E. K. W. befehlich noch so viel ihm müglich gewesen sich bemühet, vndt wie ich hoffe alles dasjenige so E. K. W. ihme befohlen mit solchen fleiss verrichtet haben, dass E. K. W. ein gütigen gefallen daran haben werden, Dass ich aber E. Kon. W. zu foren durch Farensbeck wissent gemacht, als solte sich obgemelter E. K. W. resident nit seines befehls vnd flichtschuldiger dienst gegen mich vorhalten haben, so ist mir zwar von Farensbach vndt andern so vielleicht geforcht, dass gedachter resident bey mir durch seine geleiste dienst in gnaden bey mir komen, vndt dadurch einen vorgezogen werden, als haben sie allerley ertichterenck gefunden im bey mir in verdacht zu bringen, welches auch geschehen vndt ich E. K. W. vnbedachtsamer weise solches zugeschrieben, wie sich aber mein sin vnd meinung so weit regieren lassen vndt ich mich ergeben habe, dero residenten zu seiner verantwortung gelassen vndt den in betrachtung wass Person Farensbach sey vndt was er zeit seines lebens vor humor gehabt, zu dem auch von viel redlich leuten bin berichtet worden, Er sich selber daher erfrewet, dass er solche ins werck gerichtet hat; alls bitte ich E. K. W. wollen ihm nit meines vorigen vnbedachtsamen schreiben entgelten lassen, sonder in gnediger Köning sein vndt bleiben. Es hat der Stadess Ambassater von Constantinopel geschrieben in etlich sachen bey E. K. W. zu solicitiren Welche E. K. W. angemen vndt meinem stande sehr nützlich sein wirdt ich habe Ess E. K. W. residenten auffgetragen, der wirt solches müntlich E. K. W. berichten, befehle E. K. W. Gottes gnediger beschützung. Geben zu Wissenburg den 6. Septemb. 1629.

E. Ko. W. alle Zeit getrewe dienstwillige Schwester vndt Swägerin
Catharina

VII.

a)

Sacra Regia Maiestas, Domine Domine Clementissime.

Summa eorum, quae apud ser^{mum} Transylvaniae principem iuxta vigorem mandatorum, a me peracta sunt, in his potissimum consistunt.

I. Quod princeps Transylavinae ad promovenda Sac. Reg. M^{tie} V^{rae} postulata non tantum continuo Oratori suo in Porta amplissima mandata dedit, verum etiam Michaellem Todalaghi rectum ac prudentem virum extraordinarie ablegavit.

II. Quod Tartarorum chamo stimulos et perpetuum calcar

addidit, qui anno praeterito Schahium Girai totaliter profligavit, captis maioribus tormentis et trucidatis septem Kosacorum millibus. Proximo autem mense Septembri Poloniam invasit, ferro ac flammis latissime grassatus, ita ac Podolia, Volhynia, Russia, nobilitas et universi incolae metu in fugam acti, Cracoviensis et Lublinensis tractatus vehementer consternati, Belzensis vero palatinatus in cineres redactus, nec in memoria hominum sit barbarorum colluviem eo usque progressam esse.

III. Quod Carolum Talexandrum, marchionem Ysideum et Jacobum Roussellum, natione Gallos, denuo Constan[tino]polim ablegavit, ut in rem Sac. Reg. M^{tie} V^{rae}, simulque pro communi causa contra Poloniae regnum et Ferdinandum caesarem omni studio et fide agerent, quod ab ipsis praestitum ope et consilio Cyrilli patriarchae Constantinopolitani, viri ibidem summi, necnon Cornelii Hagae ordinum Belgii legati; decretum autem, ut Sac. Reg. M^{tas} V^{ra} nomine sulthani Amuratis Turcarum imperatoris ad excelsae Portae amicitiam per cahimachamum Regieb passa, qui nunc ibidem rerum summam administrat, humanissime invitaretur, quod factum est, et litterae ad Sac. R. M^{tem} V^{ram} exaratae, dictisque Marchioni et Roussello exhibitae. Quoniam vero a principe Transylvaniae ii ipsi in mandatis habebant, ut etiam cum Moscorum legatis, tum Constantinopoli degentibus, in hoc negotio tractarent, et cum illis m. Moscoviae ducem adirent, cahimachus Regieb passa nomine Portae dicto m. duci, patriarcha Cyrillus patriarchae Moscoviae per litteras auctores extiterunt, ut ad nervum rerum gerendarum S. R. M^{ti} V^{rae} conspicuam aliquem pecuniae summam Moscus dependeret, persuasum habentes ipsorum consilio acquieturum iustissimisque postulatis satisfactum iri.

IV. Quod princeps Transylvaniae ad frequentes magnatum Poloniae litteras, quibus de conservanda pace bonaque vicinitate et amicitia serio agebant, semper ambigue respondit, Polonosque ancipites et magis dubios reddidit. Vnde in palatinatu Cracoviensi et Sendomiriensi nobilitas inarmis, et Lubomyrski palatinus Russiae, necnon Chmelcki Quartanorum tribunus ad Vngariae Transylvaniaeque fines prope Halice et Sombor haud sperenda manu excubare coacti sunt.

V. Quod per Marchionem et Roussellum Constantinopoli effecit, ut Bernatzki Moldaviae palatinus, homo non exiguarum virium, manu promptus, consilio pollens, adversarumque partium et imprimis Poloniae regni propugnator acerrimus, dignitate priuaretur, quem valido exercitu stipatum praeterito mense Julio Abassa Passa Bosne rector non sine difficultate expulit suffecto in remoti locum Alexandro Radulii quondam Transalpiniae reguli filio.

VI. Quod per magnates Polonos Samuelem Sivatopelk Bolestraszycki et Andream Kassoffski cubicularium suum euntem in Borussiam Caesaris exercitum alias exosum et invisum apud praecipuos ordinum in extremum odium adduxit. Contra vero hoc tractavit, ut quandocumque rex Poloniae supremum diem explevisset, inter regni candidatos Sac. Reg. M^{tie} V^{rae} ratio habeatur, praesertim in Evangelicis, Ruthenis et Pontificiis libertatis patriaeque amantibus. Quibus per Cyrilli patriarchae auctoritatem universae Kosacorum vires adiungeretur, et pro S. R. M^{te} V^{ra} in ipsis regni visceribus bonorum potens factio coalesceret. Foris autem contra Polonos ob faciliorem tanti consilii executionem Turcarum imperator, m. dux Moscoviae aliique principes finitimi arma moverent. De quo potissimum dicti Marchio et Roussellus Constantinopoli et in Mascovia tractarunt.

VII. Quod Princeps Transylvaniae in porta Ottomannica hoc peregit ac impetravit, ut in supremo consilio a purpuratis decretum, ne septem comitatus superioris Vngariae, qui a Ferdinando caesare principi Transylvaniae ad dies vitae con[c]essi sunt, post ipsius mortem Austriacis unquam restituerentur, sed Transylvaniae coniuncti universa Turcarum potentia defenderentur. Ex quo inter Austriacos Ottomannicamque gentem grave et inexplicabile bellum.

Et ut paucis omnia complectar: S. R. M^{tie} V^{rae} et boni publici causam pr. Transylvaniae directe vel indirecte egit apud portam Ottomanicam, apud m. Moscoviae ducem, apud chamum Tartarorum, apud magnates Polones et Kosacos Saporovianos, per suum in porta oratorem, per legatum extraordinarium, per Cornelium Hagam, per Cyrillum patriarcham, per Thomam Urum Mosci subdelegatum, per Marchionem et Roussellum Gallos, per Samuelem Bolestraszycki et Andream Kasoffski Polonos, de quibus omnibus ad S. R. M^{tem} V^{ram} prolixè admodum scripto et oretenus humilime relaturus sum.

Sacrae Regiae M^{tie} V^{rae}

humilimus ac demississimus
servus

Paulus Strasburgk.

Hâtirat: Summa eorum, quae Strasburgius apud Bethlemum peragisse sese scribit.

b)

1630. j a n. 16.

Durchläuchtigster und grossmechtigster König, allergenedigster Herr.

Ewer Königl. May.t seindt meine unterthänigste vnd

pflichtschuldigste dienste bestes fleisses vnd trew gehorsambst beuor. Allergnedigster König und Herr. Demnach ich auss vielen ursachen unmöglich befunden, dass Ewer Königl. May.-t wegen meiner verrichtung in Siebenburgen ich durch schreiben aussfuhrliche relation thuen, und wass dero consilien, reich, und staht erspriesslich geburender massen insinuirn könnte, alss habe zu Ewer Königl. May.-t ich mich selbstn unterthänigst begeben müssen. Gestalt den 15 Septembris ich von Weissenburgk aufgebrochen (ungeachtet der F. D. inliegendes handtbrieftlein zuuor datirt) den 22 Nouemb. in Riga ankommen, und wegen der weiten umbrasse, grossen wasser, bösen wege, kurtzen tage, der Tortern einfalt, grassirenden infection, und gefahr in feindeslanden, auch zu Riga wegen mangel gelegenheit in dieses reich vberzukommen, wegen stettwehrenden contrari-sturm, wegen anlend- und verwartung in Gottlandt, auch andern vielen vrsachen ein lange Zeit unter-wegen verbleiben müssen. Gelanget demnach an E. K. M. mein unterthänigstes bitten, dieselben geruhen solchen unvermeidlichen verzug allergenedigst zuvermercken, in erwegung dass beynahe zweyhundert meilen in des Kayzers und cron Pohlen feindtsehligen landen wegen besorgnüs der verkundtschaftung ich mich wohl vorsehen, passbrieffe aussbringen, umbwege nehmen, bey Confidenten logirn, und mehr dahin bedacht sein müssen, wie zu E. K. M. ich sicher dan schleunig und in eyl gelangen könnte, weil insonderheit Hr. Bolestraszycki ich soweit persuadirt, dass er sich zugleich mit mir in Pohlen begeben, E. K. M. auf alle vorgehende occasionen daseblst gute dienste zuleisten. Und demnach ich meinen weg durch allerley verdächtige lufft, volck und orter nohtwendig nehmen müssen, habe Ewer Königl. May.-t auss unterthänigen schuldigen respect ich mich selbstn alsobalt nicht praesentirn, sondern durch H. Salvium etliche contenta meiner verrichtung gehorsambst übergeben lassen wollen biss zu Ewer Königl. May.-t fernern genedigsten beliebung und gefallen.

Ewer Königl. May.-t hiemit göttlichen obhalt, dero beharlichen genaden mich unterthanigst empfehlen. Datum Upsal den 16 January Anno 1630.

Ewer Königl. May.-t

unterthänigster undt plichtschul-
digster knecht
Paul Strassburgk.

Külczim : Dem durchlauchtigsten, grossmächtigsten, hochgebornen Fürsten und Herrn, Herrn Gustauo Adolpho der Schweden, Gothen und Wender König, Grossfürsten in Finlandt, Hertzogen zu Ehsten und Carelen, Herrn ober Ingermannlandt etc. meinem allergnedigsten König und Herrn etc. unterthenigst etc.

c)

Invictissime et Potentissime Rex, Domine Domine Clementissime.

Cum a Sacra Regia M^{te} V^{ra} anno millesimo sexcentesimo vigesimo octavo, decimo sexto die mensis Julii Dirsavia ad ser^{um} Transylvaniae principem clementissime ablegatus essem, per hostile regnum Poloniae quanto potui celeritate contendi, et juvante Deo sub initium mensis Septembris Cassoviam incolumis perveni. Sciscitatus autem ibi apud viros fide dignos de principis valetudine, statu, actionibus, intentione et consiliis, certior factus sum, Cel^{em} Ejus duodecim saltem miliaribus Cassovia abesse cum universa nobilitate Transylvanica, et exercitu decem circiter millium, ad quem Haydones (ut vocant) singulis diebus magno numero confluerent. Omnem itaque lapidem movi ut compertum haberem, quae causa fuerit tam insperati adventus? quis susceptae expeditionis scopus et finis? ubi exercitus Tibiscum superaturus sit? et quonam princeps iter suum dirigat? Verum de profectio-
ne illa audiebam varia pro diverso animorum habitu judicia. Quidam arbitrabantur collectum a principe militem, ut Turcarum imperatori gratificaretur, et ab Austriacis gens Ottomannica ampliores conditiones pacis (de qua tum serio utrinque agebatur) impetrare posset. Alii existimabant in gratiam Sac^{ae} Reg^{ae} M^{tae} V^{rae} Polonis arma ostentari, ne eidem soli tota belli moles incumberet. Nonnulli statuebant Principem ultimae pacificationis memoria, et indignitate accensum decrevisse Ferdinandi Caesaris provincias invadere, ferroque et flammis latissime grassari, ut priorem maculam elueret, ac militis Walsteiniani progressus in imperio non nihil retardaret. Prudentes et inter hos Johannes Bornemissa Gubernator Cassoviensis, et Ungariae Superioris generalis, mihi affirmabat, principem cum Morteza vezzyro Budensi exercitus juncturum, et jam Turcarum copias magnis itineribus progredi. Polonis expeditionem istam non immerito suspectam, quod princeps prope Munkaczinum, arcem munitam, Russiaeque conterminam castra metatus sit, machinarum et tentoriorum immensam vim secum trahens. Nec ditiones Ferdinandi caesaris a metu et sollicitudine vacuas, quod Tibiscus ponte stratus Ungarorum equitatus velox, ipsae praesidiis, ac militari manu destitutae. Idem Petrus Alvinzius asseverabat, summus inter suos theologus magna apud principem auctoritate et secretorum particeps. Vienna venientes referebant de Ungarorum motu publicos in aula caesarea sermones esse, militem ex imperio accersitum, qui secundo flumine in Austriam descendat, Wolffgangum Czereny legatum principis hostiliter

haberi, et apud Posonium utramque Danubii ripam ponte jungi. His atque aliis in spem et fiduciam erectus, ad principem ex Alvinzii consilio litteras dedi adventus mei nuntias, quibus testabar expeditionem illam, Sac. Reg. M^{tis} V^{rae} imprimis gratam fore, laboranti autem Evangelicorum reipublicae maxime profuturam; insuper Cels^{em} Ejus prolixè hortatur, ut in tam laudabili proposito constanter perseveraret, allegatis rationibus, quae rerum temporumque statui accomodatae erant. Verum ut est Transylvaniae perpetuo gravis, et incerta conditio, quod adversus principes suos natura infidus et rebellis populus, nunquam non conspirat, ita etiam huic expeditioni procures plerique pontificii obstinatissime reluctati sunt. Cui accessit, quod tum in Transylvaniam, absentia principis, et spe praedae illecti, Schachinus Girai, Kosaci Soporoviani, et Bernaki Moldaviae palatinus impressionem facturi certo crederentur. Quamobrem princeps, etsi animadverteret, ob adversos casus, et nascentes difficultates sibi ab intentione, et consiliis vel invito recedendum; tamen ne rebellis Tartari metu a proposito deterritus, aut per suos in ordinem redactus videretur, famae dabat, convocata nomine suo ex Ungariae Transylvaniaeque nobilitate tot castrensium virorum millia, ut pietatis munere defungerentur, et principi quondam Gabrieli Bathoreo ante quindecim annos nefarie interfecto nec dum sepulto justa persolverent. Quapropter institutae summa cum solennitate, et magnificentia in oppido Bathor more militari exequiae, quibus peractis in Transylvaniam reditum maturavit. Abiturians responsum erga Sac. Reg. M^{tem} Vestram cultus et observantiae plenum, ad me dedit, quo significabat se adventum meum Claudiopoli praestolaturum. Postquam eo pervenissem, nomine Cels^{nle} Ejus a supremo cubiculario Francisco Miko, honorifice, et amanter exceptus sum. Sequenti die hora matutina admissus, de Sac. Reg. Ma^{tis} V^{rae} erga utrumque principem favore et benevolentia paucis praefatus in causa et negotiis ser^{mae} principis Catharinae me ablegatum testatus sum. Post prandium, instituto secretiori colloquio, deprehendi Cel^{nem} Ejus Sac. Reg. Ma^{tis} V^{rae} in Prussia expeditioni non nihil diffidere, ac Polonicae magnitudinis opinione etiamnum laborare, propter varios rumores, quos pontificii in aula evulgaverant mira asseveratione et calliditate. Quamobrem necessarium judicavi, ut sermonem altius ordirem, et de Sac. Reg^{ae} M^{tis} V^{rae} ac inclyti regni Sueciae statu, juxta prolixam, et accuratissimam informationem perillustris domini regni cancellarii, quanta possem promptitudine atque facundia dissererem. Commemorare igitur coepi, quae pro dei gloria, et regni, gentisque salute Sac. Reg. M^{tis} V^{rae} praedecessores nominis aeterni reges pace, aut bello, terra marique fortia, et praeclara gesserint; quanta virtute finitimorum omnium, Poloni, Mosci, Dani impetus

eodem tempore sustinuerint; quantum Sac. Reg. M^{ti} V^{ra} decus majorum supergressa limites ac terminos regnorum suorum, ipsa dilatarit; quam veri augusti nomen ei conveniat, quas ingentes provincias hostibus eripuerit, tantaque laude conservarit, quae ditioni suae nostra memoria Rigae, Pillaviae, Stralsundiae, aliosque tot amoenos, fidissimosque portus adjunxerit, et per potentem validamque classem redactis in ordinem Gedaniensibus, Balthici maris imperium plene consecuta sit. Quae omnia ut Cel^{do} Ejus accuratius intelligeret, speciatim retuli de Sac. Reg. M^{ti} V^{rae} prudentia, fortitudine et felicitate, de gravissimis perpetuisque occupationibus, de summo publicae tranquillitatis studio, laudata intentione et consiliis, de modo gerendi belli, locorum situ, numero exercitus, ratione stipendii, legibus militiae, virtute ducum, proventu regni, viribus maritimis, ordine oeconomiae. Et ne forte Cel^{do}. Ejus arbitraretur quicquam horum, quae tum proferebam, a me ex affectu in majus tolli, quod Sac. Reg. M^{ti} V^{rae} fide obstrictus essem, Celⁿⁱ Ejus in memoriam revocavi, quae praeteritis temporibus, teste fama ex relatu aliorum prolixè commemorassem, antequam in Sac. Reg. M^{ti} V^{rae} aulam et familiam receptus sim, obnixè rogando, ne diversum quicquam sibi persuaderi patiatur, praesertim a Pontificiis, qui rumores saepe spargant, ut affectus hominum scrutentur, non raro jactare et gloriari soleant, ut partium suarum principes magis formidabiles reddant, et bonos ab heroicis conatibus deterreant: interdum vere per subordinatos, regum aulis figmenta sua callide insinuant ut consiliorum executiones nonnihil differre, at retardare possint, quae omnia Cel^{do} Ejus proprio usu, et exemplo abunde cognita et prospecta habeat.

Hac prolixa, et peculiari informatione apud principem tantum profeci, ut in S. R. M^{ti} V^{rae} laudes publice effusus, mutati animi judicium cunctis praeberet, eoque tempore ad Walachiae limitem profecturus, mihi ut se comitarer, injungeret. In itinere illo de orbis Europaei statu fuse admodum disseruit orsus a Germania, quam propter aemulationes, fastum, prodigalitatem et socordiam principum periisse affirmabat, nullo ad resurgendum visu. Etenim quem in Germania universa principem, qui tantis viribus, tanta prudentia, tanta generalitate polleat, ut exspirandam moribundamque patriam non nihil saltem reficere nedum prostratam molem illam erigere posse videatur? Pontificios, Leopoldum, Bavarum, Treviresem patriae quidem, et libertatis amantes esse, sed non nisi cum interitu, omnimodaque exstirpatione Evangelicorum. Neque incicias ire civitatibus imperii nervum adhuc rerum gerendarum superesse, ac imprimis Balthicae reipublicae ob vicina potentum auxilia, robur suum constare; verum plerasque urbes consilii firmitate destitui, et propter

aemulationes avaritiamque magistratuum ambitu, vi, pecunia turbari. Finitimorum itaque regum munus, ut oppressam Germaniam in pristinum decus et libertatem restituant, cujus praecipuos assertores quondam Gallos fuisse. Verum his temporibus propter regis aetatem, gratiosi potentiam, internas factiones, cleri auctoritatem, gentisque inconstantiam certi de illis vix quicquam sibi polliceri. Anglos si intueatur, regnum eorum dives quidem, ac populosum esse, sed ibi quoque corruptissima consilia, dum contra caesarem, et Hispanum praeter nudam hostilitatis declarationem nihil plane praestiterint, et alienissimo tempore Gallis arma inferre conati sunt.

Danum quod concernat, Germanicum bellum non pietate erga deum et rempublicam, sed S. R. M^{us} V^{rae} invidia suscipisse: praecipitem infortunatum, nec tantae moli suffecturum. Venetos ingentibus promissis, et magna calliditate atque solertia cum Hispano, et Austriacis quoscunque possint, principes committere, nec Italorum more fidem diutius servare, quam extrema necessitas efflagitet. Belgas tantum sua agere, vulgi studiis obnoxios, Ibericisque artibus in factiones scissos. Omnem igitur spem ac praesidium in hoc solo positum, ut bonorum reipublicae tandem sub auspiciis, imperioque S. R. M^{us} V^{rae} tyrannidem aggrediatur quo casu se officio haud defuturum. Nec satis mirari posse, cur operam suam partium nostrarum reges et principes hactenus tam vili penderint, parum memores, quot florentissimi exercitus adversariorum in Ungaria deleti, quot supremi duces Caesaris a suis interemti sint? Quippe in illis regionibus eam locorum naturam, situm ac ingenium esse, ut equitatus numero et celeritate, ac solo armorum, militiaeque genere fortissimi viri, ac invictae, et ferocissimae gentes nullo negotio superentur; quod ibidem non abrupta montium, non angusti aditus, non paludes, ac uligenes, non sylvarum vastitas, nec objecta flumina impedimento, sed perpetua planities et patentissimi campi sint, ubi cataphractorum robur, et immotas hostium phalanges, Ungarus impune ludificari, exercere, fatigare, pro lubito fugere, instare, sequi, et tandem cedendo victor evadere possit. Tali ratione propter commeatus difficultatem, propter inexhaustos militum labores, propter coeli inclementiam, famem, et contagionem Caesari infallibiliter novos subinde exercitus perituros fuisse, si Angliae Daniaeque reges, et confoederati Belgii status, promissis satisfacere ac ipse singulis annis cum equitatu suo in conspectum hostis prodire, Ungariamque, Austriam, Moraviam, et Bohemiam gravibus belli incommodis urgere et affligere potuisset. Quae optatissimae rerum gerendarum occasiones, cum fatali quadam oscitantia neglectae sint, omnem diligentiam adhibendam esse, ut impedita tractatione et frustra tentatis conditionibus pacis domui Aus-

triacae, gens Ottomanica denuo negotium facessat. Quod ut perficere, ac praestare possit, nullis se expensis laboribusque esse paritutum, et Michaëlem Todalaghi, consiliarium suum, rectum, ac prudentem virum, rerumque Turcicarum peritissimum Constantinopolim sine mora ablegaturum. Per illum si cognoverit cum Ferdinando caesare de pace vel induciis certi aliquid statutum, mutuaeque ratificatione firmatum, omnem movendum esse lapidem, ut Turcae in Polonos vires suas convertant. Etenim Barbaros contra Poloniae regnum horrendo, et implacabili odio exarsisse, quod non ita pridem Kosaci Saporoviapi, cum rebeli Tartaro in Chersonesum Tauricam impressionem fecerint, urbemque Theodosiam (quae nunc Kaffa dicitur) obsidione cinxerint, ac insuper Ottomannicae Portae addictum Schachinum Gerai tradi, et exhiberi sibi foederis vigore postulanti praefracte recusarint. Deinde quod splendore promissione, aliisque artibus Bernacki Moldaviae palatinum, ad defectionem sollicitarint, eumque contra pacis leges ex obsequio, ac fide Turcici imperii ad suas partes traxerint. Cui accedat, quod Moscorum legati extraordinarii Petrus Odokimosi, et Ksemeni vementeviczac Constantinopoli versentur, qui eandem apud Vezirios causam agant, et sociale bellum contra Polonos vehementer urgeant. Haec atque alia dum fortiori consilio agitantur, et princeps Albam Juliam versus in itinere redux est, de Stralsundia civitate a caesarenei militis obsidione liberata nuncius adfertur, qui pontificiis tantae admiratione et stupori fuit, ut se fidem illi habituros mordicus negarent; incredibilem Ferdinandi caesaris potentiam, Walsteinii laesam aestimationem, Arnheimii fraudes et insidias, quibus urbem proxime accesserat facunde allegantes. Cui nuncio alius supervenit de S. R. M^{ti} V^{rac} in Prussia successu, et victoriis, plerisque jucundissimis, et pronis auribus, animisque acceptus, ita, ut, Suecorum regis laudes tota aula personarent, et proceres bonarum partium gratibundi me accederent, etiam non pauci ex iis, qui ad felicitatem M^{ti} V^{rac} exhorrescebant. Vix autem dici potest, quanta princeps ipse laetitia affectus, quantum fama rerum prosperarum erectus et excitatus fuerit; cum praesertim eodem tempore de profligato exercitu Kosacorum, et rebelis Tartari certior factus esset, ac in Germania spes melioris status affulgeret, quod Danici in eruptione quadam semel tantum superiores evasissent. Cui accedebant relationes de acerbissimo pontificiis, contra Hispanos odio, de pace inter Galliae, Angliaeque reges, de soluta obsidioni Casalis Montis-ferrati, de Belgarum divite piratica, de morte Buckinghamii; de Ferdinandi caesaris febre quartana, de Poloniae regis morbo apoplectico, de persecutione Silesica, Bavari offensae, Saxonis formidine, et Tilliani militis affectata negligentia. Quam novorum, et propitiae famae iliadem non nihil Esterhazi palatinus

Ungariae per literas turbabat, quibus significaverat, iterum Daniae regem apud Wolgastum infelicitè pugnasse, Stralsundiam a Caesareanis denuo circumvallatam, Krempen et Glückstatt ab Altringero deditione captas, filiumque Caesaris Ferdinandum III per electores imperii in Romanorum regem designatum. Quae omnia tum praeter Danicam cladem ab adversariis callide excogitata et conficta fuisse, ratio ac eventus docuit. Etenim paulo post ex longinqua peregrinatione Petrus Bethlem comes de Ictar, Principis ex fratre nepos, per Italiam, Austriamque redux palam testabatur, obsidionem civitatis Stralsundiae cum Walsteinii infamia certo certius solutam, per diversas eruptiones hostium ingenti strage edita, quod Caesareanorum trepidus ab urbe receptus fugae instar fuerit, qua saucii languentes, et aegroti crudeliter derelicti, inque casum, ad exitium praecipites dati sint. Quod etiam affirmabat vezirii Budensis internuncius, qui cum legato Turcico Viennae aliquamdiu commoratus erat, et principi omnia, ac singula, quae ibidem scrutari, et penetrare potuisset, relaturus venerat, Caesarisque statum, et conditionem mirum in modum extenuarat. Qua oblata occasione necessarium, ac e re fore existimavi, ut Celⁿⁱ Ejus aggrediendae et superandae Poloniae opportunitatem novis subinde argumentis demonstrarem, Sigismundi regis aetatem et valetudinem, reginae ambitionem, filiorum aemulationes, procerum dissidia, domus Austriacae potentiam, cleri ingenium, locorum conditionem, belli nervum, denique finitimorum mentem, offensas, vires, et consensum injuriaeque vindicandae momenta altius discutiendo. Quibus causis rationibus permotus princeps tam extraordinario ad Portam legato quam continuo ibidem oratori suo amplissima mandata dedit, ut super negotio Polonico cum Turcarum Imperatore Supremo-Vezyrio, Cahimachamo, mufftio, capitaneo, passa, Cyrillo patriarcha, et Cornelio Haga serio tractarent: hoc potissimum fine, ac scopo, ut omnes finitimi reges et principes uno eodemque tempore contra Polonos arma moverent, simul in visceribus regni honorum potens factio coalesceret, ac per Cyrilli patriarchae auctoritatem universae Kosacorum vires adjungerentur. Finitimorum sociale bellum si consideret, nihil effectu facilius videri quod S. R. M^{as} V^{ra} solida ejus fundamenta jecerit, militiae valido, et insuperabili genere Poloniam aggressa, quo illius habitatores in summam paupertatem redacti, et obstructis Duinae, Vistulaeque ostiis commercia penitus sublata sint, ita ut nervo rerum gerendarum destituti, oppugnantibus victas manus dare omnino cogantur. Melioris causae assertores, et amicos in Polonia quod attineat, cum electore Brandenburgico, principe Radzivilio, palatino Belzensi, aliisque evangelicis proceribus per idoneos homines secreto et mature communicandum et quosdam singulari huma-

nitae atque benevolentia, nec non promissis, et fortunae augustioris spe alliciendos, nonnullos, qui ob religionis odium, aliasque causas in discrimine versentur, status magis certi et securi desiderio implendos, alios vero imminentium periculorum magnitudine, ac futuri metu et terrore in partes trahendos. Nihil autem aeque conducturum, quam si Christophorus Radzivil consiliorum, et arcani particeps fiat, cujus auctoritate, opera, facultatibus et clientelis finitimorum potentia, magni ducatus Lithuaniae viribus augeri possit. Quippe Radzivilium, nunc de salute sua vehementer angere, et sub tyrannide ac iugo cleri horrendum gemere, venena, exilium, mortem, nunquam non timendo, exiliique ac oppressionis certum, cum a multo tempore non solum dignitati et honori ejus insidiae struantur, sed etiam liberrimo homini servitus ecclesiastica, et civilis intentetur, nullumque aliud praesidium in rebus humanis eupersit, quam ut ex tam saevis, ingentibusque malis invicta generositate, altissimoque animi impetu eluctari audeat. Quoniam vero natura meticulosus sit, pulcherrimisque conatibus sollicitudo adversetur, hoc imprimis caute provideque agendum, ut per amicos prudentes ac sinceros causae communis amor, et salutis publicae cura ipsi instilletur, ut praeparata pectora habeat, in quo tute secretum omne descendat, quorum conscientiam minus, quam suam, timeat, Etenim non Evangelicos tantum ab ipsius nutu et voluntate pendere, sed quoque Pontificios plurimum ei tribuere, ita ut potentibus amicitiiis, splendore generis, amplitudine territorii, prudentia civili et armorum usu proceres et magnates patriae suae cunctos antecedit, praecipue vero finitimorum omnium favore atque benevolentia munitus sit, et S. R. M^{tis} V^{rae}, m. Moscoviae ducis, electoris Brandenburgici, et Saporoviarum vicinitate, et auxiliis undique tutus ac securus esse queat. Kosacorum gentem quod concernat, Zamoiscii notam esse sententiam, qua statuebat, fore aliquando, ut colluvies illa universam Poloniam inundaret, cum gravissimo regni periculo, si motuum suorum ducem et authorem virum prudentem, generosum habeat. Quod satis superque testari Nallivaici exemplum, qui plebis foce oriundus, consilii expertus temereque ferox cum exigua manu Rempublicam aggressus sit, ac fere in extremum discrimen praecipitarit. Quamobrem cum hoc potissimum tempore Kosaci diram persecutionem tolerant, ac eadem, qua Radzivilius, sorte conflictentur, nec non viginti annorum oppressionem, ultimaque Konicpolscii laniena in furorem acti sint, omni studio procurandum, ut contra Polonos, finitimorum auspiciis, ductuque alicujus magni, et excellentis viri consurgant testatumque cunctis reddant, esse sibi ferrum ac juventutem, et promptum libertati aut ad mortem animum. Quoniam autem plerique eorum obscuro loco nati, licentiae assueti, disciplinae mili-

taris expertes, corpore validi, animis hebetiores sint, in hoc praecipue incumbendum, ut ipsorum soluta vivendi ratio emendetur, inque aliam status, et gubernandi formam redigatur, per quam ignari meliorum imperia agnoscere belloque et pace certis legibus, statutisque obtemperare discant. Et quia immensi laboris negotium tot rudes obstinatasque mentes ad amplectenda saniorum judicia flectere, religione metuque numinis ad mitigandam feritatem et rigorem, nullum efficacius instrumentum reperiri posse, cum plerumque multitudo superstitione regatur, et hae in Saporoviorum animis ex ritus antiqui et vetustatis opinione altissimas radices egerit. Cui accedat, quod Cirillus patriarcha Constantinopolitanus vir apostolicus et integerrimus Evangelicorum orthodoxo cultui sit addictissimus, quem cum Kosaci ita venerentur, ut ab ipsius decretis et auctoritate vix unquam recedant, illos hoc potissimum aevo dei causam agere fortiter jussurum, dum videlicet extrema necessitas oppressionis par conditio, et miserandus Evangelicorum status postulet, prout de hoc jam dictus patriarcha per M. Britanniae regis, ordinum Belgii, ac suum ipsius oratorem serio admonitus, procurando bono publico operam fidemque suam voverit, ac sponderit. Consilia quoque per prudentes et summos viros agitata: an non gens Saporoviorum ad ultimam desperationem acta, inter praesentes motus, hac durante persecutione, potestati atque imperio Polonorum eximi, vicinorum protectionem agnoscere, in reipublicae statum formamque redigi, ac certis legibus alioque magistratu regi, et administrari possit? Quosdam arbitratos cum populo effreni et aequitatis contemptore certi quicquam statui et concludi non posse, quaevis lubrica fore tractationum fundamenta, cavendam evitandamque multitudinem, tot capitum hydram, quae praeceps et confusa, nec raro sibimet contraria, quae servitium oderit, libertate uti nesciat, quae ingentibus flagitiis obnoxia, raptō ac injuriis vivere assueta, fidei et constantiae experts, metuque simul et furore agatur. Contra alios Saporoviorum gentes ortu et majoribus clarissimam esse, quae nostro etiam seculo magnarum saepe virtutum experimenta dederit, difficillimis Reipublicae temporibus Moscos, Turcas, Tartaros fideliter semper operam navarit, et atrocissimos hostium imputus ubivis locorum prima sustinuerit. Amplectendam non modo occasionem, verum tot eximios fortesque viros ad societatem rerum gerendarum ultro invitandos. Quod si de obsequio, fide, perseverantia illorum ambigatur, firmissime statuendum, ob patriarchae auctoritatem, finitimorum potentiam, oppressionis metum, ipsamque desperationem nullam veritatem defore. Tandem quoque si licentia impedimento videatur et omnio Kosacos ex inveterata malaque consuetudine alienis vivere, latrocinia exercere, graves praedas trahere oporteat, monstrandos genti avidissimae

latentes monasteriis thesauros, et ditissima cucullatorum spolia, spolia eorum, a quibus per continuos viginti annos horrendam persecutionem atque tyrannidem passi sint, ut injurias acceptas vindicare, et tot calamitatum ac miseriarum authoribus vicem reddere possint. Simul extituri patriae praesidium, Evangelicis solatium, clero flagellum. Etenim quid adversarum partium principibus magis horrendum, et formidabile, quam ad ipsorum exitium Orientis simul et Septentrionis populos armari, et in amicorum provincias, atque cervices tantam belli molem iterum devolvi? Quid S. R. M^{ta} V^{rae} gloria et magnitudine dignius, quam Radzivilii et patriarchae opera universas ditiones, quae a maris Balthici sinu ad Borythenis ostia et Euxinum usque Pontum protenduntur, imperio suo adicere? Quod effectu haud difficile, si ex communi necessitatis lege, Galli, Itali, Angli et Belgae vires Ligistarum distraherent, et in Polonia Evangelici, Rutheni, Unitarii, et sinceri Pontificii libertatis causae faveant. Quam deliberationem cum Cel^{do} Ejus iteratis verbis singulari zelo et ardore instituisset, hacque cura potissimum angeretur, quomodo et ratione tam sublime consilium executioni demandari posset? quos viros ad S. R. M^{tem} V^{ram} ablegare, quos in porta Ottomanica rebus agendis adhibere, quos Radzivilio principi, et Cyrillo patriarchae destinare commodum: accidit, ut Carolus Talerandus, marchio Ysideus et Jacobus Rousellus, natione Galli, in Transylvaniam venirent, qui Constantinopolim rectum iter perrecturi Cel^{dini} Ejus ducis Mantuae, principis Rohani, et legatorum Venetiis residentium amplissimas commendationes offerebant, ac impetrato aditu protectionis suae causas exponebant, simul erga partes fidem et affectum suum declarantes. Erat Ysideus marchio ex praecipua Galliae regni familia, corpore decore, moribus compositis, jucunda conversatione, belli aularumque peritus, ac ultra patrium sermonem Italiae et Latinae linguae gnarus, Sabaudiae principibus diu quondam acceptus, et Venetiis omni honore habitus. Rousellus maximam Europaei orbis partem perlustraverat, memoria, eloquio, et judicii profunditate nulli secundus, imprimis vero Polonici status usu et experientia praestans, ita ut principem secretis relationibus, varietate rerum, argumentorum pondere, in sui admirationem traheret, pristinisque consiliis ac deliberationibus, quae propter Cel^{nia} Ejus imminutum vigorem, et adversam valetudinem non nihil elanguerant, spiritum animamque redderet. Quippe Rousselli facundia et efficacissimis rationibus princeps tandem omnino sibi persuaderi passus est, opinionem de Polonica magnitudine false a se conceptam esse, gravissimamque sententiam S. R. M^{ta} V^{rae} de oppugnanda undique Polonia et transferendo in aliam domum regni diademate prono assensu calculoque approbandam. Necessarium vero judicabat, ut S. R. M^{tas}

V^{ra}, porta Ottomanica, et m. dux Moscoviae de statu Polonorum per eundem Rousellum plene informarentur, utpote qui continuo septenii spatio in illis locis commoratus, non tantum regis et rei-publicae conditionem altius introspexerit: sed etiam privatorum facultates, ingenia, naturas, propensionem, mores et affectus penitus cognoverit; ac ne quid inconsulto temereque fieret, ut homini ignoto, praesertim natione Gallo, litterae, vel mandata concrederentur, existimabat dicti Rousselli mentem profundius scrutandam et in actiones, vitam et intentionem illius familiari perpetuoque conversatione diligenter inquirendam. Quod etsi summa fide industriaque factum sit, tamen nihil deprehendi potuit, quod doli aut pravitatis hominem argueret, quin potius consiliorum firmitate et vultus, sermonis animique constantia zelum et ardorem suum pro meliori causa abunde testaretur; ita quidem, ut victa dubitatione princeps de illo optime sentiret, ac legationem tuto ipsi committendam firmiter statueret, ea conditione, ut in aula Ottomannica penes Cornelium Hagam tractationis directorium consisteret, et mandata fidei, litterae, aliaque rerum agendarum instrumenta per me conficerentur. Quamobrem ad S. R. I^{tem} V^{ram}, Turcarum imperatorem, chamum Tartarorum et Moscoviae magnum ducem, ad Galliae, Angliae, Daniaeque reges; ad Belgarum rempublicam, protestantium Helvetiorum pagos, et senatum Venetum, tandem ad Sabaudiae, Mantuaeque duces et Auraicum principem litterae meliori forma ipsi concessae. Quod ut mature fieret, omnem diligentiam adhibui, bono publico interesse ratus, ut princeps Transylvaniae cum nostrarum partium regibus, et rebus publicis denuo arcte constringatur, praesertim vero apud portam Ottomannicam incautus obligetur, ubi sancte fidem servari oporteat, nec ullus plane tergiversationi locus sit. Quoniam autem Cel^{do} Ejus diuturnis gravissimisque morbis tum confligabatur phtisi, asthmate et hydropsi adeo debilitata, ut convalituum medicorum nullus sibi persuaderet, cum Rousello in eventum mortis ipsius certi quid statuere consultum videbatur. Quapropter inter nos secreto actum et conventum, ut sub bona fide christiana Rousellus teneretur, juxta vigorem mandatorum et legationis suae ubivis terrarum gentiumque ea procurare, quae ad S. R. Mis V^{rac} gloriam et emolumentum redundare possent.

Quod ab ipso fortiter ac sincere praestitum nullus dubito. Cacterum animadvertens in principe non tantum corporis aegritudinem augeri, sed etiam mentis vires elanguescere, prudentiamque declinare, ac sanitatis rediturae spem nullam superesse, omnem movendum lapidem existimavi, ut inter S. R. M^{tem} V^{ram} et Turcarum imperatorem consiliandae amicitiae fundamenta ponerem, ob sequentes causas et rationes:

1. Ut autoritate summa portae Ottomannicae, Moscorum obstinati et impenetrabiles animi nonnihil flecterentur, et ad praestanda subsidia contra Ligistas et Austriacos inducerentur.

2. Ut Turcarum imperator majori alacritate Ferdinando caesari bellum moveret, Mis Vestrae expeditionem faciliorem redderet, provinciasque Evangelicorum ab hostilis potentiae mole quodammodo sublevaret.

3. Ut amicitia gentis Ottomannicae Polonis metus et formido incuteretur, quo perpetuae pacis leges promptius acciperent, ac Prussiae Livoniaeque titulos et possessionem jure solenni cederent.

4. Ut nascentium occasionum summa opportunitas, quae per Poloniae regis mortem, futurum interregnum et novam electionem brevi obventura est etiam a porta Ottomannica et Moscorum magno duce diligenter observetur omniumque finitimum voluntate et assensu talis rex constituatur, de cujus fide et amicitia certi et securi esse queant.

5. Ut S. R. M^{tas} V^{ra} Constantinopoli ser^{mae} principis Catharicae patrocinium suscipere, eique purpuratorum benevolentiam et favorem singularem conciliare possit.

Alia, quae cum Moscorum legatis, vezyris in porta, Moldaviae palatino, superioris Ungariae comitatibus, proceribus Polonis, Tartaris praecopensibus acta et gesta sunt, cum litteris Cornelii Hagae, tum priori libello memoriali continentur.

Quod reliquum est de principis Transylvaniae ortu, natura, moribus, incrementis, administratione, rebus gestis, vita et excessu, hoc partim fide dignorum testimoniis, partim proprio usu et notitia, partim ex ipsius principis defuncti commentariis in lucem producam, et sine affectu studioque historica veritate complectar, ut exemplum posteris tradam, viri quidem nobilis, sed privati et egeni, qui ludibria fortunae supergressus sine propinquorum ope, sine factionibus et clientelis, sine aura populari ex abjecta humilique conditione ad supremum gloriae, dignitatisque gradum conscendit, annos septem et quinquaginta vitae, sedecim potentiae explevit, placidoque mortis genere, fato tandem concessit. Quod complurium seculorum decursu factum haud equidem crediderim.

Hátírat: Ad Sacram Regiam M^{tem} Sveciae, d^m d^m suum clementissimum humilima relatio de negotiis in Transylvania peractis.

d)

Relatio Pauli Strasburg de motibus nuperrimis Transylvaniae.

Quadraginta et aliquot annis post mortem Stephani regis Poloniae Transylvania decem rectores habuit, quorum plerique

ambitu, vi, pecunia provinciam intrarunt; nonnulli Occasus, plures Orientis imperio adjuti. Inter hos eminentes ac praecipui fuerunt Christophorus, Sigismundus, Andreas et Gabriel Bathorei ex antiquissima de Somlio familia; caeteris non eadem ortus claritudo, utpote Michaeli Transalpinae regulo, Stephano Czaky, Moysi Siculo, Stephano Botzkaý, Sigismundo Ragotzi et Gabrieli Bethlen. Rerum administratio cunctis ferme periculosa, mutationibus obnoxia, humanis casibus plena. Quippe alius in vincula coniectus, alius veneno sublatus, alius patria pulsus. Quatuor ferro interemti sunt, brevisque ac violentae dominationis poenas morte exoluerunt, cum principatum iisdem artibus exercerent, quibus parassent. Solus Gabriel Bethlen inter tam vicinos et discordes monarchas ex nobili familia ad regiae dignitatis fastigium conscendere potuit, ac regimen anceps et lubricum per continuos sedecim annos, fato vel fortuna, aut consilio et prudentia, vel potius simulatione et dissimulatione conservavit. Huic vetus et equestris origo, verum tenues ac perangustae facultates: parentem habuit honoribus functum, legationibus militiaque clarum et in Polonia regnante Stephano popularium ductorem. Maternum genus ab ipso usque Attila jactare non semel audiui. Inter Ungariae motus et horrenda bella natus puerilem aetatem litteris, adolescentiam cum Sigismundo Bathoreo in Rudolphi caesaris aliorumque principum aulis, juventutem ac virile robur armis exercuit, tam propitio Marte, ut ab infimis ordinibus perpetua serie ad ipsam imperatorii muneris sublimitatem evectus sit. Sub Georgii Bastae saevitia et tyrannide patriam deseruit, fide erga partes, vel fortunae altioris spe, aut delictorum conscientia metuque poenae. Belgradi extorrem Itali praedivitis uxor aluit, quam a se rapi volentem aspernatus dicitur. Destitutus omnibus vitae adminiculis in obsidione Albae Regalis Tartarorum chami filium salutavit, qui primus egeni fortunam, auro, equis et muneribus nonnihil restauravit. Hinc nova cum rerum et vindictae cupiditate ad Lippam arcem munitissimam contendit, quam tum Dampirius comes valido praesidio tenebat, Ungari ac Turcae oppugnabant. Ibi secure agens facta per Dampirium eruptione nocturna, et dissipatis Ungarorum castris famulitium, equos, suppellectilem denuo amisit, et in priorem nuditatem redactus est, solus ac pedis fuga sibi consulens. Eadem tamen calamitate industriae ejus excitata; quippe Albam Regalem ad exercitum redux modis omnibus tentavit, ut per idoneos conciliatores supremi tum vezyrí, qui Turcicis armis cum imperio praeerat, gratiam deneretur; promptosve aditus et favorem consecutus, coram Barbaro sene patriae erumnas gravemque et immeritum casum facunde miseratus est, pulcherrimam liberandae occasionem, desideria praesceve popularium, utilitates maximas et infinita commoda spe-

ciose admodum ostentans; qua asseveratione et eloquentia creduli animum ita implevit et accendit, ut ipsius consiliis postea plurimum tribuerit. Ipso internuntio fundamenta Botzkaiani motus jacta, per quem Transylvania Germanorum jugum penitus excussit, et ille matrimonio, opibus, dignatione auctus, inter proceres magnatesve patriae praecipuus haberi coepit. Deinde Botzkaio per venena sublato, et Sigismundo Ragotzi principatu sponte vel ex metu cedente, cum ad Gabrielem Bathoreum summa rerum perueniret, ipse tribunus praetorianorum militum creatus est, cujus ibi locorum ea potestas, ut in omnibus magni momenti expeditionibus supremi ducis munere fungatur. Quamobrem honorum et divitiarum incrementis privatum modum supergressus, luxuque propior et bonis ac malis artibus mixtus, postquam videret Bathoreum prodigalitate exhaustum, ad libidines provolutum gentisque odio extreme laborantem, et ob id iniuriae opportunum sensim ad majores spes accingi conspiratione, studia, populi favorem quaerere, omniaque parandae dominationi, nec obscure agere. Sunt qui affirmant etiam structas principi insidias; quippe cum adversus Radulium Transalpinæ despotam numerosum militem duxisset hostemque profligare nullo negotio potuisset, ex destinato mala fide pugnasse, ut res labantes principis in extremum discrimen adduceret. Quidam observarunt, nondum contractis exercitisque invicem odiis Bathoreum solenni apud ipsum convivio interfuisse, cumque abitum pararet ex proxima fornice, casu vel arte, immensae molis saxum procidis, quod adstantem lateri principis exanimavit, quosdam afflixerit; unde Bathorum tantum animo dolorem concepisse, ut opprimendum evertendumque modis omnibus duxerit. Quapropter Claudiopolim ad comitia ordinum blande admodum vocatus non comparuit, sed compositis domus et privatae rei negotiis, necnon arce Teva praesidio firmata, Byzantium recto cursu tetendit.

(Többi része lappang.)

- Magyarország II. József** korában. Irta **Dr. Marczali Henrik**. Kiadja a M. T. Akadémia Történelmi Bizottsága. I. Kötet. Ára 3 frt.
- Gr. Tököly Imre levelei.** A gr. Teleki család marosvásárhelyi levéltárából. Sajtó alá rendezte **Deák Farkas**. Kiadja a M. T. Akadémia Tört. Bizottsága. 8°. Ára 1 frt 60 kr.
- Magyar Történelmi évkönyvek** és naplók a XVI. és XVIII. századokból. (*Gyulafi L. főljegyzései. — Martonfalvai J. deák emlékirata. — A Palóczy Horváth család naplója.*) Közlik **Szabó Károly és Sz. Nagy Imre**. Ára 1 frt 80 kr.
- A Szeged-Öthalmi ásatásokról.** Különösen az ott felfedezett ősmagyar, ó-romai és kelta sírokból talált csontvázokról, stb. Irta **Lenhossék József**. 3 fénynyom. táblával, 7 fametszettel és egy szín. térrajzzal. Ára 2 frt.
- A közoktatás története** Magyarországon a XVIII. században. Irta **Molnár Aladár**. I. Kötet. Ára 3 frt.
- A Renaissance kezdete** és fejlődése különös tekintettel hazánk építészeti műemlékeire. Irta **Myskovszky V.** 18 fametszettel. Ára 40 kr.
- Bethlen Gábor** fejedelem kiadatlan politikai levelei. Kiadta **Szilágyi Sándor**. Ára 2 frt 40 kr.
- Az eltűnt régi vármegyék.** Irta **Pesty Frigyes**. 2 kötet. Ára 5 frt.
- A paraszt vármegye.** Irta **Gyárfás István**. Ára 30 kr.
- A nemzetiségi viszonyok** Magyarországon az 1880. évi népszámlálás alapján. Irta **Keleti Károly**. Ára 40 kr.
- Az európai vasuti ügy** fejleményei, különös tekintettel a magyar magán-jog szempontjából. Irta **Wenzel Gusztáv**. Ára 50 kr.
- Egyetemeink a középkorban.** Irta Dr. **Ábel Jenő**. Ára 50 kr.
- Tinódi Sebestyén** összes művei. 1540—1555. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva kiadja **Szilády Aron**. (Régi Magyar Költők Tára 11. kötete.) 8-rét. Ára 2 frt.
- A Hunok és Avarok** nemzetsége. Irta **Vámbéry Ármin**. Ára 30 kr.
- Az aggteleki barlang** mint őskori temető. Irta **b. Nyáry Jenő**. Képekkel. Ára 3 frt.
- Marsigli élete** és munkái. Irta **Beliczay Jónás**. Ára 60 kr.
- Magyar hölgyek levelei.** (1515—1709.) Kiadja **Deák Farkas**. 499 drb. 8-rét. 464 lap. Ára 2 frt.